

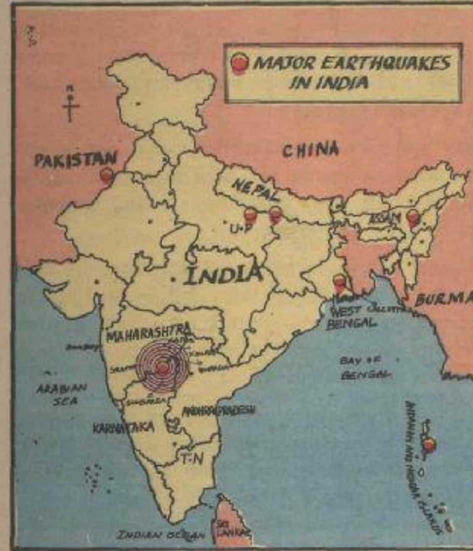

चांदोबा

जानेवारी १९९४

भूकम्प

या वर्षी १९ सप्टेम्बरला गणेशचतुर्थी होती. दहा दिवसांनी मूर्तीचे विसर्जन झाले. फारच आनन्द आणि अुत्साहाने संपूर्ण देशात गणेश विसर्जनाचा हा कार्यक्रम साजरा झाला. महाराष्ट्रात तर हा गणपती अुत्सव व विसर्जनाचा सोहळा फारच धाम-धुमीत साजरा होतो.

लातूर जिल्हा हा मराठवाड्याचा एक भाग. २१ सप्टेंबरला खिलारी गावच्या जनतेने गणेश मूर्तीच्या विसर्जनासाठी मोठी मिरवणूक काढली. 'गणपतीबाप्पा मोरया' असे ओरडत आणि मुक्तंकठाने गाणी गात, आपल्या प्रिय भगवान गणेशाचे आशिर्वाद मागत ते विसर्जनासाठी गेले. 'पुढल्या वर्षी लवकर या' असे आव्हानही त्यांनी गणपतीबाप्पाला केले.

रात्री अुशीरानेच ते सारे आपापल्या घरी गेले. दिवसभराच्या नाचानाचीने दमलेले सारेजण लवकरच निद्रादेवीच्या अधीन झाले. त्यांच्यातले काही अुत्साही वीर मात्र नंतरही आपले मनोरंजन करून घेत, पत्ते खेळत अुरलेली रात्र जागवत राहिले. भाग्याने यांच्यातलेच काही जण आज जिवन्त आहेत. हे लोक जेंव्हा त्या दुःखद घटनेचे वर्णन करतात, तेंव्हा त्यांच्या डोळ्यातून अश्रु ओघळतात! रडतात ते! त्या दिवशी पहाटे मराठवाड्यातील पन्नांस गावे आणि दोन शहरांना भूकम्पाचा जोरदार धक्का बसला! काही क्षणातच सारे काही नष्ट झाले, साऱ्याचा विध्वंस झाला! हा नैसर्गिक कोप पहाटे चार वाजायला दहा मिनिटे कमी असताना झाला.

विन्ध्य पर्वताच्या दक्षिणेकडील अनेक राज्यात भूकम्पाचा धक्का जाणवला. या भूकम्पाचा रिश्टर स्तर ६.५ होता. या बाबत काही विशेषज्ञांचा असा अभिप्राय आहे की, हा भूकंप तसा विशेष भयानक स्वरूपाचा नव्हे. परंतु तितकासा जास्त शक्तीचा नसलेल्या या भूकंपामुळे हानि मात्र प्रचंड प्रमाणावर झाली. सुरुवातीला असे अनुमान केले गेले की मनुष्यहानी वीस ते तीस हजारपर्यन्त झाली असावी. भूकम्पग्रस्त क्षेत्रात

एकही घर असे नसेल की जिथे मनुष्य हानि झाली नाही किंवा अन्य स्वरूपाचे नुकसान झाले नाही! येथील घरांच्या भिंती दगडमातीच्या व छपरे कौलारू होती. एका अहवालानुसार असे कळते की तेथील एक गणेशमंदिर पूर्णपणे जमीनदोस्त झाले, पण विघ्नहर्त्या गणेशाची मूर्ती मात्र अगदी जशीच्या तशी शाबुत आहे!

१९६७ च्या डिसेंबरमधे महाराष्ट्रात कोयना धरणाच्या आसपास मोठा भूकम्प झाला होता. पण दोनशेपेक्षाही कमीच माणसे त्यावेळी मृत्युमुखी पडली होती. ऑक्टोबर १९९१ मधे अुत्तर प्रदेशातील अुत्तरकाशी येथे भूकम्प झाला होता (६.१). त्यात ८०,००० लोकांचे खूपसे नुकसान झाले. त्यातील दोन हजार मृत्युमुखी पडले होते. असे कळते की गेल्या वर्षीही खिलारी गावात भूकम्पाचा धक्का बसला होता. या प्रकारचे कमीत कमी १२५ तरी भूकम्प जाणवले होते. तरीही ते क्षेत्र धोक्याचे क्षेत्र म्हणून जाहिर झाले नव्हते. परंतु सप्टेंबर ३० च्या या भूकम्पाचे केन्द्र मात्र खिलारी गावच होते.

व्यक्तिगत व सामूहिक स्वरूपात बरीचशी माणसे व सेवा-संस्था तेथे मदतीसाठी पोचल्या. त्यांनी अनेकांचे जीव वाचवले आणि ढिगाऱ्यांखालून जिवन्त माणसांना व जनावरांना बाहेर काढले. अनेक सरकारी शाखाही त्यांचा बचाव व मदतीसाठी एकत्र आल्या. त्यांनी खाणे, कपडा, डोक्यावर छप्पर व औषधे या स्वरूपात खूपशी मदत केली. त्याबरोबरच आपद्ग्रस्तांना आर्थिक सहाय्यही देण्यात आले.

भूकंपांबाबत काही वैज्ञानिक सिद्धान्त आहेत. काही नैसर्गिक प्रकोपांचा पूर्व अन्दाज करता येत नाही. त्याप्रमाणेच भूकंपाचाही असा अन्दाज करता येत नही. जमिनीच्या आतील पाणी घटू लागले की एक प्रकारची पोकळी निर्माण होते आणि जमीन दुभंगू लागते. मानवप्राणी पाण्यासाठी जमीन खोदतो, अविचाराने झाडे तोडतो. अशा वेळी 'झाडे जमीनीला एकत्र घट्ट धरून ठेवतात ' हे तत्त्व, ते विसरून जातात. अशा परिस्थितीत भूमातेचा आपल्यावर कोप झाला, तर त्यात आश्चर्य कसले?

चार्लस फ्रान्सिस रिश्टर (१९००–१९८५) या अमेरिकन शास्त्रज्ञाने भूकंपाच्या १.१० पर्यन्तच्या शक्तीचे मापन करायची पध्दत शोधून काढली. या पध्दतीने भूकंपामुळे होणाऱ्या स्पंदनाच्या शक्तीचे मापन होअु शकते. यापूर्वी मेर्काल्ली मापनपध्दती यासाठी अुपयोगात आणली जात असे. (इटॅलियन भूकंप-वैज्ञानिक गिसेप्पे मेर्काल्ली याच्या नावावरून या पद्धतीला हे नाव दिले गेले.)

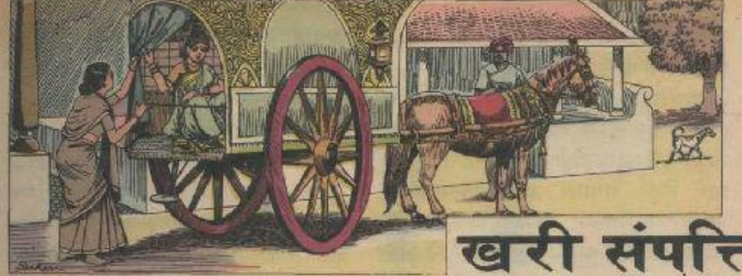
पृथ्वीवरील प्रमुख भूकंप

भारत

ऑक्टो. ११,१७३७, कलकत्ता, ३,००,००० पेक्षा अधिक प्राणहानी.
जाने. १५,१९३४, भारत-नेपाळची सरहद्द (८.४), मृत्युसंख्या १०,०००.
मे ३१, १९३५, क्वेट्टा (आता पाकिस्तानात) (७.५), मृतक ३०,०००.
जून २६, १९४१,अंदमान (८.१).
ऑगस्ट १५, १९५०, आसाम (८.५).

बाकीचे जग

पूर्व मेडिटरेनियनमधे १२०१ च्या जुलै महिन्यात जगातला सर्वात मोठा भूकंप झाला. त्यात १,१००,००० इतके लोक मृत्युमुखी पडले होते.

खरी संपत्ति

रामपुरमधे गंगाधर हा एक लहानसा व्यापारी होता.त्याची बायको बाळंतपणासाठी माहेरी गेलेली होती. बायको व नवजात बाळाला पाहून गंगाधर संध्याकाळी घराकडे येत असताना दुरूनच त्याला आपल्या घरासमोर एक बग्गी अुभी असलेली दिसली. रेशमी पडदे वगैरे लावून ती सुशोभित केलेली होती. त्याची आई स्वत: बग्गीपर्यन्त येअून तिने पाहुण्यांना निरोप दिला. हा प्रकार पाहून गंगाधरला भारी आश्चर्य वाटले. हे इतके श्रीमन्त पाहुणे आपल्या घरी कसे?"

गंगाधर घरी पोचेपर्यन्त बग्गी बरीच पुढे निघून गेली होती. आईने त्याला पहाताच विचारले, "सुनबाई ठीक आहे ना? मुलगा कसा आहे दिसायला?"

"दोघंही ठीक आहेत आई. पण आपल्या घरी कोणी बडी माणसं आली होती? बग्गीला रेशमी पडदे वगैरे लावलेले दिसले. कोण आलं होतं आपल्याकडे?"

मुलाच्या या प्रश्नाने अन्नपूर्णा एकदम दचकली. पण स्वत:ला सावरून ती पटकन् म्हणाली, "ते लोक? अरे कोणी दोन-चार माणसं नव्हती रे; एकच बाई आली होती बग्गीतून. माझी लहानपणची ती मैत्रीण खुशाली विचारायला आली होती."

"पण तू तर कधी आपल्या या श्रीमन्त मैत्रिणीबद्दल बोललीही नव्हतीस माझ्याशी?" आश्चर्य प्रकट करत गंगाधर बोलला.

"एक काळी ते कुटुम्बही मध्यमवर्गीयच होतं. भाग्य अुजळलं अन् आता लखपती बनलीय ती. तुझे वडील गेल्यावर आपल्यालाही नाही का संकटांना तोंड द्यावं लागलं? भाग्यानं आपणही आता चांगले आहोत नं! कुणाचं नशीब कसं पालटेल

अरविन्द तावसे

सांगता येतं का कुणाला?'' अन्नपूर्णाने समजावणी केली.

गंगाधरच्या वयाच्या आठव्या वर्षीच त्याचे वडील वारले. झोपडीच्या चारी बाजूंना जी मोकळी जागा होती तीत नारळाची बरीच झाडे होती. गंगाधर नारळ हातगाडीवर घालून गल्लोगल्ली फिरून विकत असे. त्याची आई तीन चार घरी मोलकरणीचे काम करी. लहानपणापासूनच गंगाधरने आईला खूप मदत केली, अन् आता त्याने एक छानसे घरही बांधले होते.

मागील दारच्या विहीरीवर पाय धुवून घरात येत गंगाधरने आईला विचारले, ''काय बोलत होती मैत्रिण तुझी?''

''ती अशीच काही गप्पा मारायला नव्हती आली रे! तिच्या एकुलत्या एका मुलाचं लग्न ठरलंय. एका आठवड्यानंतरचाच मुहूर्त आहे. तिनं आग्रहानं चार दिवस अगोदर पासूनच बोलावलं आहे आपल्याला.'' अन्नपूर्णाने सांगितले.

जरा विचार करून गंगाधर म्हणाला, ''तुझी जवळची मैत्रिण असेलही ती. पण तीन-चार दिवस अगोदर जाणं गैरसोयीचं आहे आपल्याला. आपण फक्त आदल्या दिवशीच जाऊ. ठीक आहे नं?''

अन्नपूर्णाला हा बेत तितकासा रुचला नाही. पण तिने 'हो' म्हणत डोके हलवले. लग्नाला जायच्या दिवशी तिने खरीदलेले कपडे गंगाधरला दाखवत म्हटले, ''मी हा पोषाक नवऱ्यामुलासाठी घेतलाय. कसा आहे?''

गंगाधरच्या चेहऱ्यावर नाराजी दिसत होती. तो बोलला, ''चांगला तर आहेच; पण तुला शहरात घेऊन जाऊन डॉक्टरकडून तपासण्यासाठी मी जे पैसे बाजूला ठेवले होते, त्यातून तू पाचशे रुपये खर्च केलेस. बास, याचंच वाईट वाटलं मला जरासं.''

यावर काही बोलायचे मनात असूनही अन्नपूर्णा गप्प बसली.

संध्याकाळी मायलेक लग्नघरी पोचले. दुसऱ्या दिवशी लग्न होते. थाटामाटाचे, किंमती कपडे घातलेल्या तिथल्या लोकांनी सामान्य पोशाखातल्या या दोघांकडे काहीसे दुर्लक्षच केले.

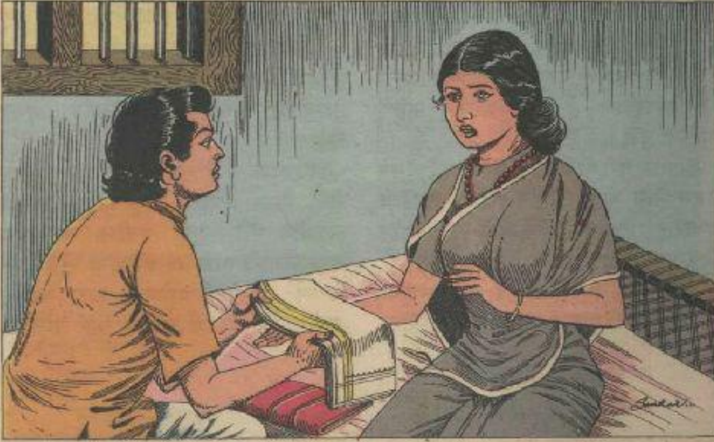
दोनतीन खोल्या ओलांडून पुढे गेल्यावर अन्नपूर्णाला आपली मैत्रिण इन्दुमती दिसली. ''या, या!'' म्हणत तिने अन्नपूर्णाचा हात पकडला.

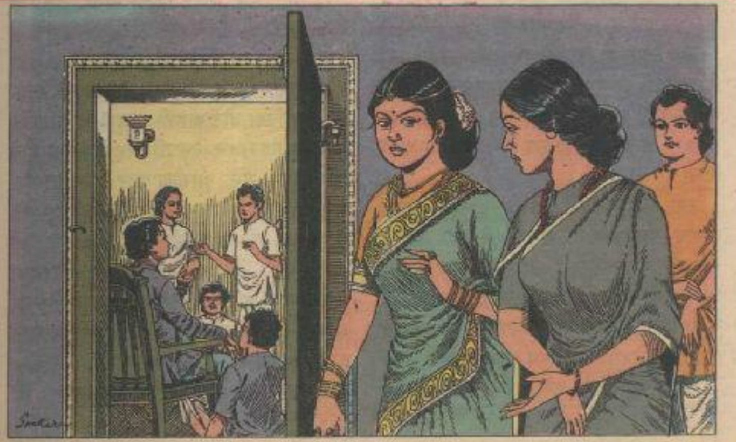
अन्नपूर्णाने विचारले, ''पण नवरामुलगा कुठाय?''

''इतकी काय अुतावळी होतेस? चल दाखवते.'' असे म्हणत इंदुमती त्या दोघांना आपल्या महालवजा वाड्याच्या मागल्या भागात घेऊन गेली.

तिथे नवरामुलगा कमल आपल्या मित्रांसह बसलेला होता. मोठ्याने बोलणे-हसणे चालू होते सर्वांचे. आईला तिथे आलेली पाहून चिडचिडत तो म्हणाला, ''आई, कित्ती वेळा सांगितलंय मी तुला, कि मी मित्रांबरोबर बसलेला असताना तू येत जाऊ नकोस म्हणून!''

ते ऐकून जरा खिन्न होत इन्दुमती म्हणाली, ''माझ्या या मैत्रिणीला तुला पाहायचं होतं म्हणून घेऊन आले रे!''

"हं, असल्या येऱ्यागबाळ्या मैत्रिणी तुझ्या!" असे म्हणत कमलने अन्नपूर्णा व गंगाधरकडे तुच्छतेने पाहिले.

पण त्याच्या या बोलण्याची काही पर्वा न करता अन्नपूर्णा त्याच्याजवळ जाऊन म्हणाली, "लग्न करून शंभर वर्ष सुखी रहा बाळ!" अन् नवा पोशाख तिने त्याच्या हाती दिला.

त्या कपड्यांकडे तीक्ष्ण दृष्टीने पाहून कमल म्हणाला, "अगदी वेळेवर कपडे आणलेस पहा मावशी! आमचा नोकर त्याला लग्नासाठी नवे कपडे न घेतल्याबद्दल तक्रार करत होता." अन् लगेच नोकराला बोलावून त्याने तो पोशाख त्याच्या हवाली केला.

अन्नपूर्णा आणि इन्दुमतीने एकमेकींकडे पाहून माना खाली घातल्या. अन् त्या तिथून बाहेर निघून आल्या. गंगाधरचा तर या अपमानाने अगदी तिळपापड झाला होता!

वाड्यापासून दोन गल्ल्या दूर असणाऱ्या एका मोठ्या महालात लग्नसोहळा धुमधडाक्याने पार पडला.

नवरीमुलगी दिसायला अगदीच कशीतरी होती. मित्र जेंव्हा कमलजवळ तिच्या रूपाबद्दल बोलले, तेंव्हा तिथेच असणाऱ्या गंगाधर व अन्नपूर्णा यांची दखल न घेता त्याने तारे तोडले, "काय करायचं! माझा जो व्यापार आहे नं, तेवढ्यावर मी खूष नाहीये. समुद्री व्यापारासाठी खूपच मोठी रक्कम हवीय मला. या लग्नामुळे मला पाच लाख हुंडा मिळतोय, म्हणून मी बायकोच्या रूपाचा विचारच नाही केला. आणखी एकदोघांनी दहा लाखांचीही गोष्ट केली होती. पण त्या तर अगदीच 'हिडिंबा' होत्या! म्हणून हे स्थळ पत्करलं; दुर्भाग्य माझं!"

हे प्रलाप ऐकून तर गंगाधर चाटच पडला! अन्नपूर्णाच्या डोळ्यातही अश्रु उभे राहिले!

मायलेक त्याच दिवशी भाड्याच्या गाडीने घरी निघून गेले. आईला फार दुःख झालंय, अन् ती मधून मधून पदराने डोळे पुसतेय हे पाहून गंगाधरलाही वाईट वाटले. तो म्हणाला, "आई, कमलने केलेल्या अपमानानं वाईट वाटतंय का तुला? पण आपण तरी काय करणार? मोठा गर्विष्ठ आहे तो. बास झालं, आता नको रडूस."

पण आता मात्र तिला रहावेना. ती म्हणाली, "तुला माहीताय, हा कमल कोण ते?"

"तूच तर म्हणालीस ना, की तो तुझी मैत्रिण इंदुमति हिचा मुलगा म्हणून?" आश्चर्याने गंगाधरने विचारले.

"नाही. तो भाऊ आहे तुझा! आजपर्यन्त मी ही गोष्ट गुप्त ठेवली होती तुझ्यापासून! आता मात्र सांगितल्या शिवाय रहावत नाही मला!" तिने दृढपणे म्हटले. पतिनिधनानन्तर अन्नपूर्णा आसपासच्या घरांतून मोलकरणीचे काम करू लागली. त्यावेळी गंगाधर जवळपास आठ वर्षांचा होता. तो नारळ विकायचे काम करू लागला. पण त्याच्यापेक्षा धाकटा कमल दोनच वर्षांचा होता.

एके दिवशी दुपारी इन्दुमति आपल्या बग्गीतून घरी परतत होती. ऊन्ह लागून ती बेशुद्ध झाली. ते पाहून गाडीवान घाबरला अन् अन्नपूर्णाच्या झोपडीसमोर त्याने बग्गी थांबवली. त्याचवेळी नारळ विकून गंगाधर घराकडे येत होता. त्याने भरकन नारळ फोडून त्यातले पाणी इंदुमतीच्या चेहऱ्यावर शिंपडले अन् ती सावध झाल्यावर तिला नारळाचेच पाणी पाजले. संध्याकाळपर्यन्त तिने झोपडीतच आराम केला. गंगाधर तर तिला देवासारखाच वाटू लागला.

निघण्यापूर्वी अन्नपूर्णाला जरा बाजूला घेऊन जाऊन इंदुमती म्हणाली, "तुझ्या मुलानं आज माझा जीव वाचवलाय. मला कोणी मूलबाळ नाहीय, म्हणून एकादा मुलगा

दत्तक घ्यायचाय मला. तुझी हरकत नसेल तर गंगाधरलाच दत्तक घेईन मी. नीट विचार कर अन् चार दिवसात कळव मला. आपले नाव आणि पत्ता एका कागदावर लिहून दिला तिने."

"गंगाधर तसा मोठा झालाय. मला मदत करतो. पैशांच्या दृष्टीनेही हातभार लावतो. त्याला दत्तक दिला तर माझ्या अडचणी आणखीनच वाढतील. पण धाकट्या कमलचं लालन-पालन मात्र माझ्याकडून ठीक होत नाहीय. मुलांना दूर करायचं मन होत नाहीय, पण याला दत्तक दिला, तर त्याचं तरी भविष्य बरं होईल!" अन्नपूर्णेने विचार केला आणि तिने हा निश्चय केला अन् इतरांना 'आपण कुंभमेळ्याला जात आहोत' असे सांगून

कमलला इन्दुमतीच्या हवाली केला.

"होय. तू हा बरोबर विचार केलास. हा लहान असल्याने त्याला ही काहीच आठवण रहाणार नाही. 'आपण माझाच मुलगा आहोत' असं तो समजेल. पण आता माझी एक अाट- या जन्मात तू पुन्हा कधी माझ्या घरात पाअून ठेवायचं नाहीस." असे म्हणून इन्दुमती तिला दहा हजार रुपये देअू लागली.

पण नकार देत अन्नपूर्णा म्हणाली, "मी आपल्या मुलाला विकत नाहीय. त्याच्या सुखद भविष्यासाठीच केवळ मनावर दगड ठेअून त्याचा त्याग करतेय. कमीत कमी त्याच्या लग्नाच्या वेळी बोलावलं तर आई म्हणून आशिर्वाद देअून परत फिरेन." इतके बोलून अन्नपूर्णा घरी आली.

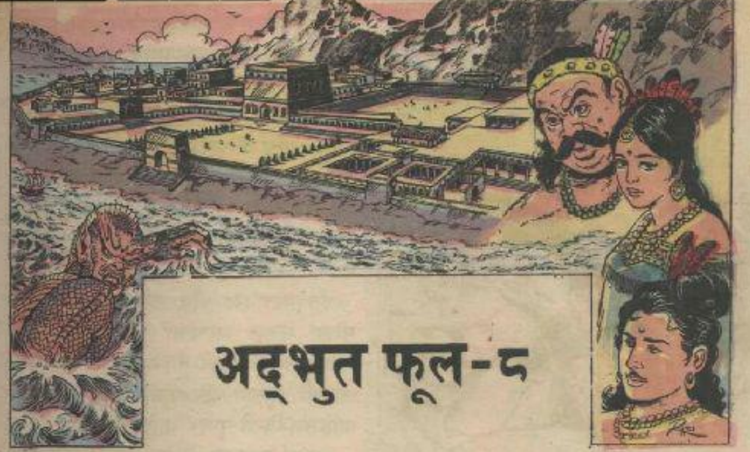
गावी परत आल्यावर 'मुलगा मेळ्यात हरवला' असे लोकांना सांगून तिने वेळ निभाअून नेली.

हा सारा वृत्तान्त अन्नपूर्णेने आता गंगाधरला सांगून म्हटले की, "खरं तर कमलच्या जागी तू असायचा होतास. ती सारी इस्टेट अनं ऐश्वर्य खरं म्हणजे तुझंच होतं. इन्दुमतीच्या मनात तुलाच दत्तक घ्यायचं होतं."

गंगाधरला यावर हसू आले. तो म्हणाला, "आई, जगात सुखी आणि संपन्न जीवन जगायला पैसा हेच काही एकमात्र साधन नव्हे. कमलजवळ ऐश्वर्य आहे, पण तो काय आज समाधानी आहे? हुंड्याच्या लालचेनं त्यानं एका कुरूप मुलीशी लग्न केलंय; आणि आणखी जास्त हुंडा देणारीला नकार द्यावा लागल्याबद्दल असमाधानी आहे तो! माझ्या भावाजवळ 'तृप्ति' नावाचं जी खरी संपत्ति नाहीय, ती आज माझ्याजवळ न मोजता येण्याइतकी आहे."

मुलाचे हे बोलणे ऐकून आपल्या डोक्यावरचे ओझे अुतरल्यासारखे अन्नपूर्णेला वाटले. मुलाची विचारशक्ती आणि मनोप्रवृत्ती पाहून ती आनन्दित झाली. बस यापेक्षा एका आईला आणखी काय हवे?

अद्भुत फूल-८

(शताब्दी फुले घेअून अुत्तुंग मध्यरात्री समुद्राच्या पाण्यात शिरला. त्याला तिथे राक्षसी प्राणी दिसला. जमीन शोधत तो जेंव्हा परत फिरू लागला, तेंव्हा एका मोठ्या लाटेने त्याची नाव अुचलली आणि समुद्रकिनाऱ्यावर भिरकावली. नंतर तो जेंव्हा जरा डुलकी घेत होता, तेंव्हा पहाडी जातीच्या काही तरुणी तिथे आल्या आणि शताब्दि फुले अुचलून त्या आपल्या वस्तीकडे चालू लागल्या. मग अुत्तुंगही त्यांच्या पाठोपाठ त्यांच्या वस्तीत गेला. —त्यानन्तर)

अंथरलेली एक चटई दाखवत घरी आलेल्या त्या धष्टपुष्ट माणसाने अुत्तुंगला विचारले, "श्रृंग्माय पर्वत प्रदेशातून इतक्या दूर तू एकटाच कसा काय आलास?"

चटईवर बसत अुत्तुंग अुत्तरला, "माणिक्यपुरीच्या दक्षिण सरहद्दीपासून काल संध्याकाळी मी नावेतून निघालो. बरेच अंतर चालून आल्यावर सकाळी समुद्रात एक मोठी लाट अुसळली अन् त्यामुळे माझी नाव किनाऱ्यावर येअून पडली. मी मुद्दाम होअून इकडे आलो नाहीय."

इतक्यात एक वृद्ध स्त्री दोन रुंदशा भांड्यातून खाण्यापिण्याचे पदार्थ घेअून त्या खोलीत आली. दोघांसमोर भांडी ठेवून ती स्त्री आत निघून गेली.

त्या धष्टपुष्ट माणसाने त्यातले एक भांडे स्वतः अुचलत दुसरे अुत्तुंगला दाखवत

म्हटले, "घे."

"मी इथे आल्याबरोबर त्या स्त्रीने मला पेय देऊन माझी तहान शमवली आहे." असे म्हणत त्याने मोठ्या उत्साहाने भांडे हातात अुचलले.

त्या मजबुत माणसाने विचारले, "केंव्हा आलास इथे तू? "

अुत्तुंग म्हणाला, " मी स्वतः नाही आलो. मला इथं आणलं गेलंय!"

"कोणी आणलं?" त्या माणसाने विचारले.

हातातले पेय पिअून भांडे खाली ठेवत अुत्तुंग म्हणाला, "मी जेंव्हा नावेतून बाहेर फेकला गेलो, त्यावेळी मी फार थकून गेलो होतो. जरा आराम करावा म्हणून मी डोळे मिटून घेतले. एकाएकी हसण्याच्या आवाजाने मी जागा झालो, तेंव्हा माझ्याभोवती पहाडी जातीच्या काही युवतींचा गराडा पडलेला होता. मी आणलेली फुलं त्यांच्या हातात होती. त्यांचं बोलणं मला समजलं नाही, पण त्यांच्या खुणा ओळखून मी त्यांच्याबरोबरच इथे येअून पोचलोय. त्या मला इथं घेऊन आल्या आहेत. मी आपण होऊन इथं आलेलो नाही."

इतक्यात त्या प्रौढ स्त्रीने फुलांचा एक मोठा गुच्छ आणला आणि तो त्या माणसासमोर ठेअून ती म्हणाली, "काबुई, आपली मुलगी ही फुलं घेअून आलीय, पाहिलंस किती सुन्दर आहेत ती?"

काबुई म्हणाला, "सुंदर आहेत खरी, पण आपली मुलगी ती इकडे घेअून का आली? तिनं असं करायला नको होतं."

"यांचा वास फार छान आहे ना? तिलाही आवडली फुलं, म्हणून घेअून आली." प्रौढा म्हणाली.

"पण या तरुणानं ती कुठेशी घेअून जाण्यासाठी आणली आहेत. ती अशी आणणं बरं नव्हे! यामुळे हा अडचणीत आला तर?" काबुई म्हणाला.

यावर काही न बोलता ती स्त्री तेथून निघून गेली. तिचे बोलणे अुत्तुंगला कळले नव्हते, पण त्याने इतके मात्र ओळखले की काबुई हा त्या कबिल्याचा प्रधान आहे. आणि अधिकार-वाणीने सर्वांशी बोलत आहे.

"यांना 'शताब्दि फुलं' असं म्हणतात. एका अत्यन्त आवश्यक कामासाठी मी ती दूर एका प्रदेशात घेअून चाललो आहे." अुत्तुंग म्हणाला. पण खरी गोष्ट त्याने हेतुपुरस्सर गुप्तच ठेवली.

काबुई म्हणाला, " आमच्या या प्रान्ताचं नाव आहे नागपुरी. माणिक्यपुरीपासून हे काही विशेष लांब नाही. तुला इथून किती दूर जायचंय? तोपर्यन्त ही फुलं सुकून जातील ना!"

आता मात्र अुत्तुंगला वाटले की खरी गोष्ट गुप्त ठेवून काही अुपयोग नाही. नंतर आपल्या प्रवासाच्या अुद्देशाबद्दल त्याने काबुईला सविस्तर सगळे सांगितले. ते ऐकून काबुई म्हणाला, "समुद्रात तू राक्षसी प्राण्याला तोंड द्यायचा निश्चय केलायस. तुझं धैर्य नक्कीच प्रशंसनीय आहे. संकटात सापडलेल्या आपल्या राज्यातल्या जनतेचं रक्षण करण्याचा तुझा संकल्पही अुत्तम आहे. तू एक आदर्श युवक आहेस. त्या राक्षसी प्राण्यापासून आमचं काहीही नुकसान होणं शक्य नाही. कारण आमच्या या प्रान्ताच्या चारी बाजूंना एकाद्या किल्ल्याच्या तटाप्रमाणे मोठमोठे खडक आणि पहाड आहेत. निसर्गानंच हे वरदान दिलंय आम्हाला. शत्रूच्या आक्रमणाचं भय आम्हाला कधीच नसतं. आणि आमचं आयुष्य सुखशान्तीचं आहे."

"होय, खरी गोष्ट आहे ही. पण आमच्या माणिक्यपुरीचा समुद्रकिनारा लांबच लांब पसरलेला आहे. त्यामुळेच तो राक्षस आमच्या

राज्यात धुमाकूळ घालत आहे. माझ्या समोर केवळ एकच मार्ग आहे. अन् तो म्हणजे - ही शताब्दि फुलं त्याच्या निवासस्थानी पोचवणं. याहून अन्य काही मार्ग निदान मला तरी सुचत नाही." अुत्तुंग बोलला.

"तू तर आताच म्हणालास की तुमच्याकडील पहाडात पसरलेले शताब्दि फुलांचे वृक्ष तुम्ही कापून टाकले आहेत? अन् तू असंही म्हणालास की आता पुन्हा ही फुलं फुलायला शंभर वर्षं लागतील? मग तर तो राक्षसप्राणी निकट भविष्यात पुन्हा माणिक्यपुरीकडे फिरकायची शक्यताच नाही ना?" काबुईने विचारले.

"आपण ठीकच म्हणत आहात. तरीही त्या राक्षसी प्राण्याला जमेल तितकं दूर

हाकलून द्यायचा माझा प्रयत्न आहे." अुत्तुंग अुत्तरला.

"तुझा प्रयत्न अुचितच आहे. तरीही मला असं वाटतंय तो राक्षसप्राणी तुमच्या राज्यात न यावा यासाठी तू आणखी एकाद्या अुपायाचा विचार करावास. यासाठी आमच्या राजाचा सल्ला घेअून त्याप्रमाणे अुपाययोजना केलीस, तर फारच चांगलं होईल. जेवणानंतर आजच मी तुला राजा महेन्द्रसिंगकडे घेअून जाईन." असे अुत्तुंगला म्हणत त्याने आतला दरवाजा खटखटवला.

आतून ती स्त्री आली आणि काबुई आपल्या भाषेत तिच्याशी काही बोलला. लगेच ती आतून खाण्याचे पदार्थ घेअून आली आणि तिने ते काबुईच्या समोर ठेवले. तिच्याबरोबर एक तरुणीही होती. भांडी ठेवून त्या जेंव्हा परत फिरल्या तेंव्हा काबुईने तिला 'चित्रा' अशी हाक मारली. 'तुम्ही हाक मारली मला?' असे म्हणत ती काबुईकडे वळून पाहू लागली.

"होय. इकडे ये." आणि अुत्तुंगकडे बघत काबुई पुढे म्हणाला, "ही माझी मुलगी चित्रा. चित्रा, बाकी सगळ्या कुठायत?"

चित्राने दरवाज्यावर दोन तीन थापा मारताच आतून पाच तरुणी बाहेर आल्या.

काबुई अुत्तुंगला म्हणाला की त्या चित्राच्या मैत्रिणी आहेत. नंतर त्याने मुलींना विचारले, "तुम्ही ही फुलं इकडे का घेअून आलात?"

"ही फुलं फार सुन्दर आहेत अन् त्यांचा वासही छान आहे, म्हणून घेअून आलो आम्ही ती." अुत्तुंगकडे एकटक पहात त्यांनी कारण सांगितले.

"बरं, आता जा तुम्ही." काबुई म्हणाला, अन् "ठीक आहे" म्हणून त्या तरुणी आत निघून गेल्या.

जेवण झाल्यानंतर काबुई अुत्तुंगला राजाच्या दर्शनासाठी आपल्याबरोबर घेअून गेला. काबुईची बायको व मुलगी यांनी दारापर्यन्त जाअून त्यांना निरोप दिला.

वस्तीच्या बाहेर आल्याबरोबर काबुईने फुले अुत्तुंगच्या हाती देत म्हटले, "ही तुझ्याजवळच असू देत."

अुत्तुंग काबुईच्या मागे मागे चालत राहिला. आणखी बरेच दूर चालल्यावर एक ओबडधोबड टेकाड चढून जाअून ते दोघे नागपुरी या राजधानीच्या शहराजवळ पोचले.

नगराच्या गल्ल्या पार करत असताना बरेच जण काबुईला खूप आदर दाखवत असलेले दिसले. समोरून येणारे लोक प्रत्येक वेळी आपण बाजूला सरून त्याला रस्ता देत होते. अुंच आणि धष्टपुष्ट असणारा काबुई खूपच गंभीर दिसत होता. त्याच्या डोक्यावर छोटासा नागमुकुट होता. त्याची एकूणच वेषभूषा बरीच विचित्र दिसत होती. हातात एक मोठा भाला त्याने पेलून धरला होता. अुत्तुंगच्या लक्षात आले की समोरचे लोक काबुईला मान देत आहेत, पण त्यांच्या मनात त्याच्याबद्दल भीतीही आहे!

राजवाड्यात पोचताच तेथील सैनिकांनी काबुईला नमस्कार केला. एक पहारेकरी या दोघांना राजवाड्याच्या आत घेअून गेला. दोन्ही बाजूंना मोठमोठे खांब होते. मार्ग विशाल होता. त्यांना आता एका ठिकाणी थांबवून ठेवून पहारेकऱ्याने आत जाअून काबुई आल्याची वार्ता राजाला सांगितली. परत येअून तो काबुई व अुत्तुंगला घेअून आत गेला.

सिंहासनावर बसलेला राजा मंत्र्यांशी बोलत होता. त्याला पाहिल्याबरोबर काबुईने झुकून प्रणाम केला.

"काबुई, तुझ्या कबिल्याचे सारे लोक

खुशाल आहेत नं? त्यांना काही अुणं पडत नाहीये ना?" हसतच राजाने काबुईला विचारले.

काबुई अुत्तरला, "आपल्या दयेनं सर्व ठीक आहे महाराज." राजाने अुत्तुंगकडे पाहिले. त्यानेही लगेच काबुईप्रमाणे लवून राजाला प्रणाम केला.

"हा तरूण माणिक्यपुरीहून आलेला आहे. याचं नाव अुत्तुंग." काबुईने माहिती दिली.

"अच्छा, तुमचे महाराज प्रतापवर्मा खुशाल आहेत ना?" राजाने अुत्तुंगजवळ चौकशी केली.

अुत्तुंगने राजा खुशाल असल्याचे विनयपूर्वक सांगितले.

राजाने समोरच्या आसनांकडे इशारा करून दोघांना बसायला सुचवले.

"अत्तुंग चुकून आपल्या राज्यात आला आहे." असे म्हणत काबुईने त्याच्या हातातली फुले घेऊन राजासमोर ठेवली.

"तरीच तुम्ही लोक आल्याबरोबर एक प्रकारचा सुगंध इथे पसरला. आता कारण कळलं." राजा म्हणाला.

"ही फुलं अत्तुंग श्रृंग्माय पर्वतातून घेऊन आला आहे. शंभर वर्षातून एकदाच फुलणारी अद्भुत फुलं आहेत ही! म्हणूनच यांचं नाव 'शताब्दि फूल' आहे." काबुईने माहिती दिली.

यावर राजाने मोठ्या आश्चर्याने विचारले,

"अच्छा, म्हणजे माणिक्यपुरीच्या राजा प्रतापवर्माने माझ्यासाठी इतक्या लांबून ही फुलं पाठवलीत?"

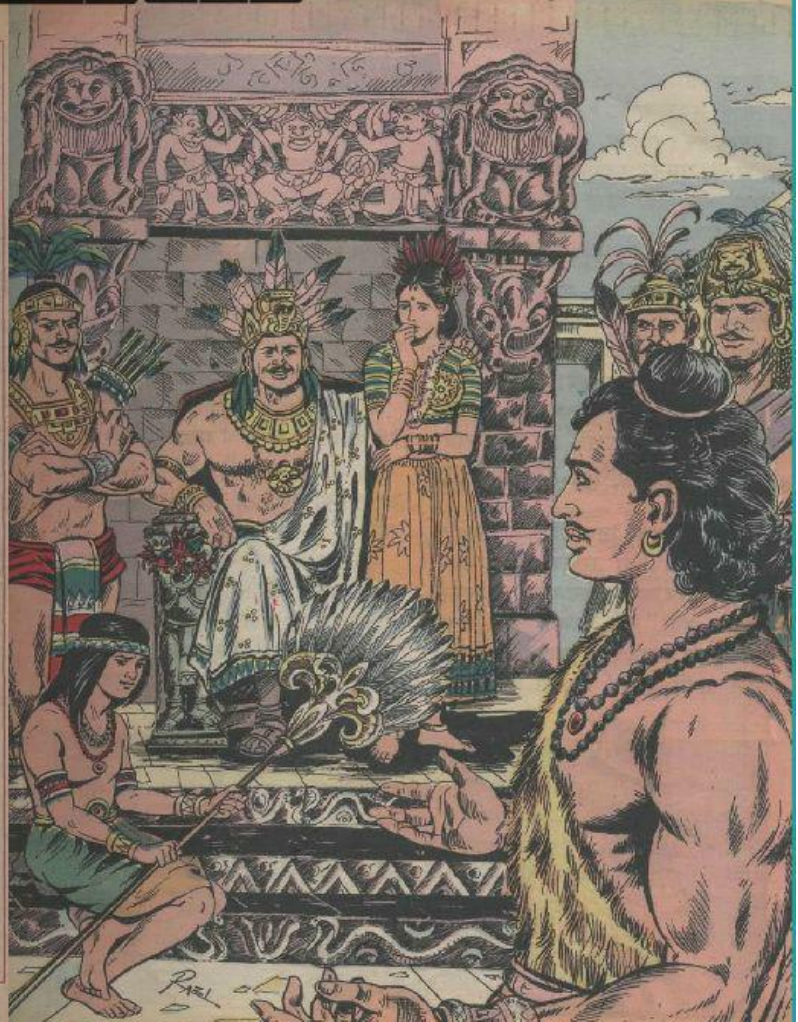
"नाही महाराज," असे म्हणत काबुईने सारी हकिकत सविस्तर सांगितली. या फुलांमुळेच माणिक्यपुरीवर संकट कोसळलेय असेही तो म्हणाला. राक्षसीप्राण्याच्या शोधासाठी बाहेर पडलेला अत्तुंग आपल्या राज्यात कसा पोचला वगैरे माहिती देत काबुई म्हणाला, "महाराज, आपणाला ही हकीकत सांगून आपणाकडून अत्तुंगने सल्ला घ्यावा, अशी इच्छा मी व्यक्त केल्यामुळे तो माझ्याबरोबर इथे आला आहे."

"जनतेच्या कल्याणासाठी अत्तुंगनं ही जबाबदारी स्वतःच्या शिरावर घेतलीय. त्याचं हे काम वाखाणण्यायोग्यच आहे. त्या राक्षसजंतुशी यानं एकट्यानंच झगडणं योग्य होणार नाही. या साहसी तरुणाबरोबर आपल्याही काही वीरांना पाठवायची व्यवस्था करू या आपण." राजा म्हणाला.

इतक्यात पंधरा वर्षांची एक मुलगी तेथे येऊन विचारू लागली, "पिताजी, ही फुलं कुठून आणवलीत? फारत छान आहेत ही!"

मोठ्या प्रेमाने तिला आपल्याजवळ बसवून घेत हसून राजा तिला म्हणाला, "माणिक्यपुरीहून तुझ्यासाठीच ती या तरुणानं आणलीत."

"हां? खरंच माझ्यासाठी आणलीत?" असे म्हणत ती मोठ्या आश्चर्याने अत्तुंगकडे

पाहू लागली.

काय अुत्तर द्यावे, हे न समजून अुत्तुंग नुसताच हसत राहिला.

राजा त्याला म्हणाला, "ही माझी कन्या मल्लिका. तिला ही फुलं फारच आवडलीत."

"होय राजकुमारी, ही फुलं मी आपल्यासाठीच घेअून आलोय." उत्तुंग बोलला.

मल्लिका एकदम म्हणाली, "मग पिताजी, मी घेअून जाते ही!"

"हां, जा घेअून. तू आत जा मी येतो थोड्या वेळाने." राजाने असे म्हटल्यावर ती फुलं घेअून आनंदाने मल्लिका निघून गेली.

राजा काबुईला म्हणाला, "या फुलांचा शाप, किंवा त्या राक्षस प्राण्याबद्दल राजकुमारीला काही न कळण्याची खबरदारी घ्यायला हवी." असे म्हणून जरा विचार करून राजा काबुईला म्हणाला, "तुम्ही दोघे आज रात्री इथेच आराम करा. त्या राक्षसाची कशी खबर घ्यायची याबद्दल आपण अुद्या ठरवू या." आणि तो आत निघून गेला.

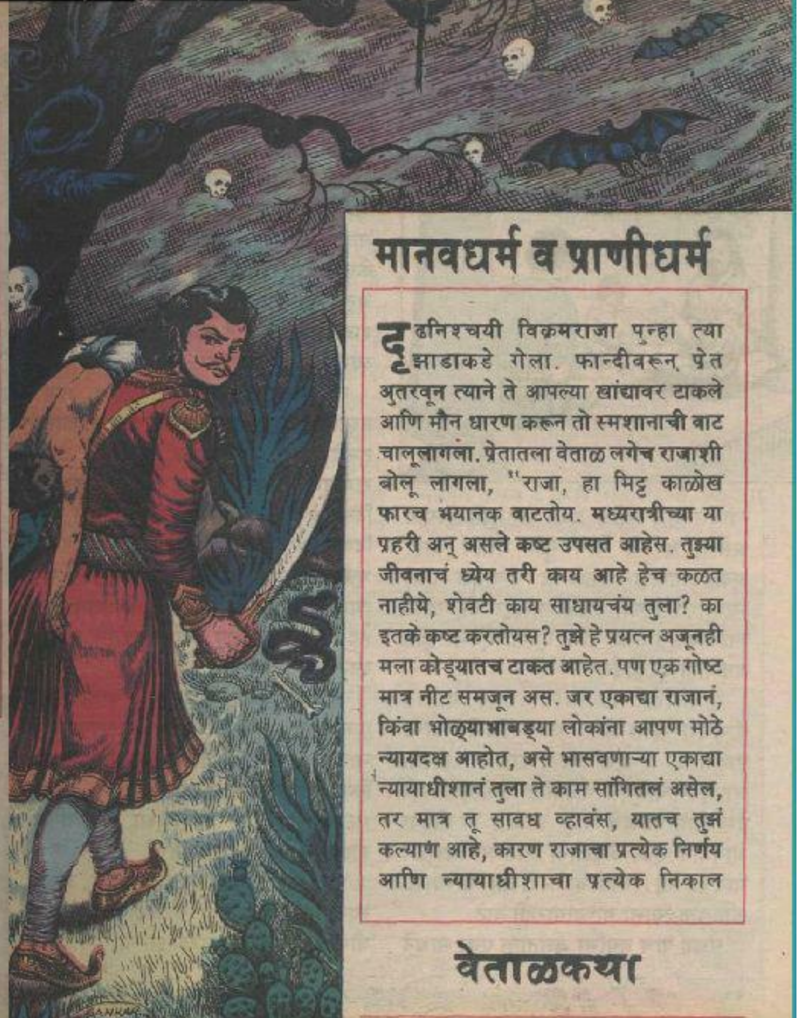
राजा जाईपर्यन्त मंत्री, काबुई आणि अुत्तुंग अुभेच होते. नंतर मन्त्री काबुईला म्हणाला, "तुम्ही दोघं माझ्याबरोबर चला. तुमची रहायची सोय करून देतो." दोघांना स्वतःबरोबर घेअून जाअुन एक विशाल खोली दाखवत तो म्हणाला, "तुम्हाला आवश्यक ते सारं इथले सेवक देतील. अुद्या सकाळपर्यन्त इथेच विश्रान्ती घ्या."

मन्त्री गेल्यावर थोड्या वेळाने एक सेवक तेथे येअून म्हणाला, "राजकुमारीची मला आज्ञा झाली आहे की, त्यांच्यासाठी फुलं आणणाऱ्या तरुणाला मी त्यांच्याकडे घेअून जावे."

अुत्तुंग आश्चर्याने काबुईकडे पाहू लागला. काबुई त्याला म्हणाला, "जा तू. पण राजाचं बोलणं नीट लक्षात ठेव. सावध रहा. राक्षसाबद्दल काही बोलू नकोस."

-पुढे चालू

मानवधर्म व प्राणीधर्म

दृढनिश्चयी विक्रमराजा पुन्हा त्या झाडाकडे गेला. फान्दीवरून प्रेत अुतरवून त्याने ते आपल्या खांद्यावर टाकले आणि मौन धारण करून तो स्मशानाची वाट चालूलागला. प्रेतातला वेताळ लगेच राजाशी बोलू लागला, "राजा, हा मिट्ट काळोख फारच भयानक वाटतोय. मध्यरात्रीच्या या प्रहरी अन् असले कष्ट उपसत आहेस. तुझ्या जीवनाचं ध्येय तरी काय आहे हेच कळत नाहीये, शेवटी काय साधायचंय तुला? का इतके कष्ट करतोयस? तुझे हे प्रयत्न अजूनही मला कोड्यातच टाकत आहेत. पण एक गोष्ट मात्र नीट समजून अस. जर एकाद्या राजानं, किंवा भोळ्याभाबड्या लोकांना आपण मोठे न्यायदक्ष आहोत, असे भासवणाऱ्या एकाद्या न्यायाधीशानं तुला ते काम सांगितलं असेल, तर मात्र तू सावध व्हावंस, यातच तुझं कल्याण आहे, कारण राजाचा प्रत्येक निर्णय आणि न्यायाधीशाचा प्रत्येक निकाल

वेताळकथा

न्यायसंगतच असेल अशी जर तुझी कल्पना असेल, तर ते मात्र तुझं अज्ञान आहे. अुदाहरणादाखल रामभद्र नावाच्या एका न्यायाधीशाच्या निकालाबद्दलची गोष्ट माझ्याकडून ऐक. गोष्ट ऐकता ऐकता तुझा थकवाही दूर होईल."

पुष्पगिरी राज्यातल्या एका गावात वीरगिरी रहात असे. त्याला गंधर्व नावाचा एकुलता एक मुलगा होता. लहानपणापासूनच गंधर्वाला संगीताचे फार प्रेम होते. पक्ष्यांचे मधुर आवाज तो मोठ्या आवडीने ऐके. अैकताना स्वत:ला विसरून गायचा तो. वहात्या नदीच्या पाण्याची खळखळ त्याला गाण्यासारखी वाटे.

गंधर्व पाच वर्षांचा असताना एका साधूने त्याला पाहून वीरगिरीला म्हटले, "अरे, याच्या चेहऱ्यावर तर मला सरस्वतीचेच स्थान असल्यासारखं वाटतंय. याला संगीत शिकव, मोठ्ठा गायक बनेल तो!"

पण वीरदासला काही साधूचे बोलणे पटले नाही. त्याने मुलाला शेतीवाडीच्या कामाला लावले. मुलाला तो म्हणे, "शेतात काम केलंस, तर तुलाही खायलाप्यायला मिळेल अन् दोन-चार लोकांनाही खायला घालू शकशील. गाण्यानं काही लाभ नाही होणार! व्यर्थ विद्या आहे ती!"

गंधर्वाला शेतीवाडीची मुळीच आवड नव्हती. 'आपण गाणं शिकू' असे तो सारखे टुमणे लावी बापाजवळ. मुलाच्या हट्टाने रागावून वीरदासने एकदा गंधर्वला खूप मार दिला अन् एका खोलीत कोंडून ठेवले; दोन दिवस त्याला अुपाशीही ठेवले. शेवटी गंधर्व भुकेमुळे शरण आला अन् बापाचे म्हणणे त्याने कबूल केले. तरीही कधी त्याने पुन्हा हट्ट केला, तर बाप त्याला चांगले बडवून काढी.

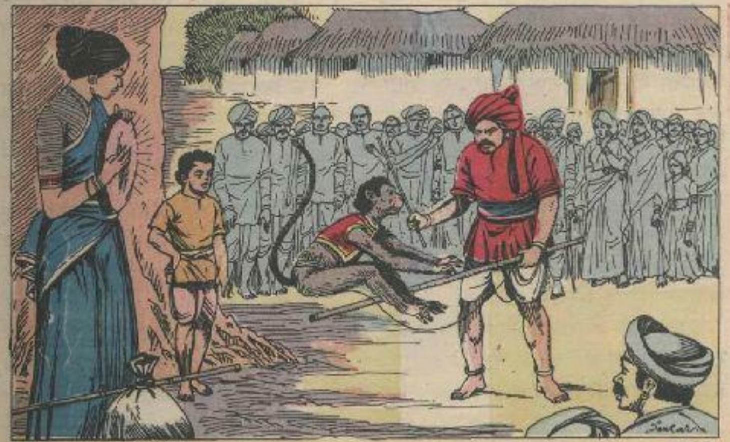
काहीही असो, पंधराव्या वर्षी गंधर्व एक चांगला शेतकरी म्हणून ओळखला जाअू लागला. त्याच्या शेतीच्या ज्ञानामुळे म्हणा, किंवा त्याच्या भाग्याचा चमत्कार म्हणा, गावातल्या सर्व शेतांपेक्षा गंधर्वाच्या शेतातच अधिक पीक निघे

एका वर्षी गावात दुष्काळ पडला. असाच लागोपाठ दोन वर्षे दुष्काळ पडल्यामुळे वीरदास कर्जबाजारी झाला. गावच्या मारवाड्याने निर्दयतेने त्याचे शेत आपल्या ताब्यात घेतले. त्याच्या कुटुंबाला आता गाव सोडून जाण्यावाचून अुपाय अुरला नाही.

वीरदासचे कुटुंब शहराची वाट चालू लागले. शहराच्या सीमेवर एका झाडाखाली ते बसले असताना अचानक एक माकडाचे पिल्लू वरून त्यांच्या समोरच खाली पडले. त्याला त्यामुळे चांगलीच जखम झाली. वीरदासने त्याला उचलून त्याची जखम धुतली अन् आसपासच्या झाडपाल्याने ती बांधून टाकली. जवळच्या फळांपैकी काही त्याला खायलाही दिली. आता ते माकड पाळीव बनले. ते पळून जाअू नये म्हणून वीरदासने त्याच्या गळ्यात दोरीही बांधली.

शहरात पोचल्यावर तिथल्याच एका झाडाखाली ते सारेजण राहू लागले. गंधर्व गल्लीबोळातून फिरून कामाचा शोध घेअू लागला. या अवधीत वीरदासने माकडाला तऱ्हेतऱ्हेचे खेळ शिकवले. सुरुवातीला ते वीरदासचे ऐकायला तयार नसायचे. मग वीरदास त्याला अुपाशी ठेवायचा, दांडक्याने मारायचा. पण सांगितल्या शिकवल्या प्रमाणे केले, म्हणजे खूप खायलाही द्यायचा. अशा तऱ्हेने आठवडाभरात माकडाने बरेच काही शिकून घेतले.

वीरदास आता माकडाला बरोबर घेअून जाअून शहरात त्याचे खेळ दाखवायचा. लोकांची चांगली गर्दी जमायची अन् त्यांनी फेकलेल्या पैशांमुळे वीरदासला अुत्पन्नही चांगले मिळू लागले. गंधर्व बिचारा दिवसभर मेहनत करून जे काही मिळवायचा, त्यापेक्षा या माकडाची कमाईच दुप्पट असे.

माकडाला नाचवत असताना एक दिवस गंधर्व बापाला म्हणाल, "हे मनोरंजन खूप चांगलं आहे. पण लवकरच तेच ते पाहून लोक कंटाळून जायचाही धोका आहे. त्यापेक्षा मी हातात डफ घेऊन गात जाईन अन् आपण त्या तालावर नाचायला याला शिकवू. मी नवनवी गाणी गात जाईन अन् त्यामुळे लोकांची रुचिही जागृत राहील. आपल्यालाही चार पैसे जास्त मिळतील."

वीरदासने गन्धर्वचे म्हणणे मानले. गाणे गाऊन माकडाला नाचवायला लागल्यापासून अुत्पन्न दहापट वाढले.

आता त्या कुटुम्बाचे दिवस आरामात, मजेत जाअू लागले. एक दिवस जेंव्हा एका गल्लीत गंधर्व गाणे गात होता, तेंव्हा तेथून एक संगीत विद्वान जात होता. गाणे ऐकून गंधर्वच्या जवळ जात तो त्याला म्हणाला, "तुझा आवाज खूपच गोड आहे रे! गाण्यात लयही चांगली आहे. माझ्याबरोबर येतोस तू? मी तुला पद्धतशीर संगीत शिकवीन. गंधर्व त्याच्याबरोबर जायला खुशीने तयार होता; पण वीरदासने नकार दिला. तरीही यावेळी पित्याची पर्वा न करता गंधर्व त्या संगीतज्ञाबरोबर निघून गेला. वीरदासला याचे फार वाईट वाटले. त्याने मुलाला व त्या संगीतज्ञाला खूप शिव्या दिल्या.

दोन वर्षे निघून गेली. माकडाचा खेळ दाखवून वीरदासने थोडी बहुत माया जवळ केली. त्याने एक लहानशी झोपडी खरेदी केली. त्याचे स्वतःचे दिवस सुखात जात होते; पण मुलगा बरोबर नसल्याचे दुःखही होते त्याला. नवरा-बायको खूपदा मुलाच्या आठवणीने दुःखी होत.

एके दिवशी शहरातल्या एका श्रीमन्त माणसाने त्याला माकडाचा खेळ दाखवण्यासाठी आपल्या घरी बोलावले. एक हजार अशर्फ्या देण्याचे त्याने कबूल केले होते. मोठ्या आशेने वीरदास तेथे गेला. आजपर्यन्त एकरकमी इतका पैसा त्याला कधीच मिळालेला नव्हता.

वीरदास एका मोठ्या महालात पोचला. ठरलेल्या दालनात पोचल्यावर त्याला दिसले की, तो श्रीमन्त माणूस मौल्यवान पोशाख चढवून रत्नासनावर बसलेला होता. त्याने एकट्यानेच माकडाचे खेळ पाहिले अन् शेवटी अशर्फ्यांची थैली वीरदासच्या पुढ्यात फेकली. वीरदास ती अुचलू लागला, तेव्हा तो धनी माणूस म्हणाला, "मला तुम्ही ओळखलं नाहीसं दिसतंय! मी गंधर्व! तुमचं ऋण चुकवण्यासाठीच तुम्हाला इथं बोलावलं मी. या अशर्फ्या घ्या अन् सुखात रहा."

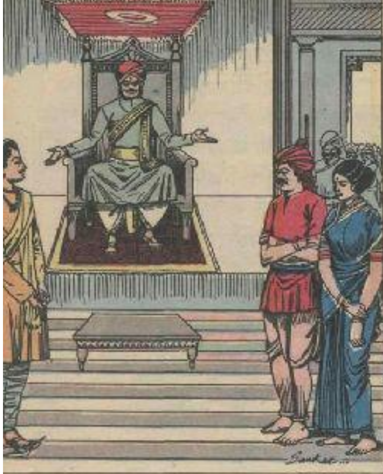
मुलाला ओळखून वीरदास म्हणाला, "अरे, तुझ्या भेटीची आम्ही कित्ती दिवस आतुरतेने वाट पहात आहोत रे! तू इतका बडा कसा झालास?"

"सहा महिन्यातच मी संगीताचं अुत्तम ज्ञान मिळवलं. इतक्याशा लहान अवधीत माझा दोनदा कनकाभिषेकही झाला. खूप पैसा कमवला मी! इतका की दहा पिढ्यांनाही पुरेल पुढच्या." गंधर्व बोलला.

"आता तू जर इतक्या चांगल्या स्थितीत पोचलायस, तर आम्हाला माकडाच्या जिवावर जगायची काही जरूर नाही. हे सारं पाहून तुझ्या आईला कित्ती आनन्द होईल!" वीरदास आनन्दाने बोलला.

पण गंधर्व मात्र गंभीरपणे म्हणाला, "तुम्ही कसं आयुष्य जगताय, याच्याशी माझा काय संबंध? तुम्ही किंवा आईनेही माझ्या या महालात पाअूलही ठेवता कामा नये! आईला भेटायची इच्छा झाली, तर स्वतःच येअून भेटीन मी. तुम्ही मोठं केलंय. म्हणून हजार आशर्फ्या देअून तुमचं ऋण चुकवलंय मी. माझ्या मनात येईल, तेव्हा काही मदत करत राहीन मी यापुढे; पण तुम्ही येअून माझ्याकडे काहीही मागायचं नाही.

आता आणखी जास्त काही बोलायचीही गरज नाही; जाअू शकता तुम्ही परत." असे म्हणत गंधर्व झटकन तेथून निघून गेला.

वीरदासने घरी येअून बायकोला सारे काही सांगितले. फारच नाराज होत ती म्हणाली, "स्वतःच्या बापाशी असं बोलायचं धाडस केलं त्यानं? जन्मदात्या आईलाही घरात पाअूल न घालायची सूचना दिली त्यानं? आत्ता आपण न्यायाधीशाकडे तक्रार नोन्दवू या त्याची."

नवराबायको दोघंही न्यायालयात गेले अन् त्यांनी मुलाविरुद्ध तक्रार केली न्यायाधीशाने ताबडतोब गंधर्वला बोलावून घेतले, अन् त्याची बाजू ऐकून घेतली.

न्यायाधीशाने नंतर आपला निकाल दिला, "गंधर्वला ज्याने संगीत शिकवले, त्याला त्याच्या कुटुंबासह आपल्या जवळ ठेअून घेअून त्यांची तो अुत्तम रीतीने काळजी घेतोय. संगीतज्ञालाच तो आपला पिता मानतो आहे. असं करणं, हे न्यायासंगतही आहे. पण जन्मदात्या आईबापोंना केवळ एक हजार आशर्फ्या देअून ऋणमुक्त होण्याची त्याची वागणूक असंगत वाटतेय. या ऐवजी त्याने त्यांना एक माकड द्यायला हवे होते."

वेताळाने विक्रमाला इतकी गोष्ट सांगून म्हटले, "राजा, आईबापांची जबाबदारी मुलाने अुचलायला हवी. श्रीमंती आली, तेंव्हा गंधर्व आपलं हे कर्तव्य विसरला, हा पितृद्रोहच नव्हे काय? पंडित माणसंच नव्हे, तर सामान्य माणूसही हे धर्मसूत्र आपला धर्म मानतो. पण हे सोडून न्यायाधीशाने दिलेला निकाल अविवेकी नव्हे काय? आईवडलांना फक्त एक माकड द्यायला सांगून न्यायाधीश रामभद्रने अन्याय नाही केला? न्याय देण्याची योग्यता तरी आहे का त्याच्यात? माझ्या या प्रश्नांची अुत्तरं माहीत असूनही तू ती देण्याचं टाळलंस, तर तुझ्या डोक्याची छकलं-छकलं होअून पडतील."

अुत्तरादाखल विक्रमराजा ताबडतोब म्हणाला, "मानव हाही एक प्राणीच आहे. केवळ त्याला बुद्धि असते, विचार करण्याची शक्ती असते म्हणून त्याला निराळं मानलं जातं. कोणता प्राणी कसा वागेल, हे त्याच्या जन्मापासूनच ठरलेलं असतं. पण माणसाच्या बाबतीत हे लागू पडत नाही. कारण तो आपली शक्ति व बुद्धीच्या मदतीने 'आपण कसं वागावं' हे ठरवू शकतो. त्यामुळेच काही माणसं कवि बनतात, तर काही चित्रकार; काही शेती करतात तर काही शासक बनतात. आपल्या मुलांना त्यांच्या योग्यतेनुसार प्रोत्साहन देणं हे आईबापांचं कर्तव्य असतं. हा धर्म म्हणजेच मानवधर्म. वीरदासनं तसं न करता जबरदस्तीने त्याला आपल्या धंद्यात बन्दी करून ठेवलं. मुलाच्या इच्छेविरूद्ध त्याला आपल्याजवळ डांबून ठेवलं. शेतीबरोबरच संगीतही शिकायची संधी त्याने गंधर्वला दिली नाही. जे माकड त्याला सापडलं, त्यालाही खूप मारपीट करून अन् भीति दाखवून नवीन खेळ शिकवले. आपल्या मुलाशीही तो तसंच वागला की नाही? म्हणजेच त्याने फक्त जनावर धर्म किंवा प्राणीधर्म आचरला. म्हणजे अर्थ असा की, कुठून तरी आलेलं माकड आपल्या कर्तृत्वानं मिळालेला पैसा स्वतःच्या आईबापांना देअू शकलं नाही, पण तो वीरदासला मिळत राहिला. प्राणीधर्मांचं पालन करणाऱ्या लोकांची मुलं आपलं फळ आईबापांना नाही देत. संगीतज्ञानं गंधर्वला त्याच्या इच्छेनुसार संगीत शिकवलं, प्रोत्साहन दिलं, त्याला पारंगतही बनवलं, म्हणूनच त्याला 'मानवधर्म आचरणारा पिता' म्हणायला हवं. गंधर्वनेही आपल्या गुरूला मान देअून् मानवधर्म आचरला. बापाला सोडून देअून गंधर्व निघून आला होता. म्हणूनच त्याला धन न देता माकड देणंच न्याय्य आहे. कारण वीरदास हा अन्य प्राण्यांचाच बाप बनण्यायोग्य आहे. आणखी एका माकडाला आपल्या मनासारखं शिकवून तो कमाई करू शकतो. यामुळेच रामभद्र हा अुच्चकोटीचा न्यायाधीश ठरतो; इतकंच नव्हे तर त्याला न्यायालयाचा 'मुकुटमणी'च म्हणायला हवं."

बरोबर अुत्तर देअूनसुद्धा राजाचा मौनभंग झाल्याने वेताळ प्रेतासह पुन्हा अदृश्य होअून झाडावर लटकू लागला.

घोर अपराध

हेलापुरी राज्यात बाहेरील राज्यातून सोने आणायला मनाई होती. कोणी बाहेरून ते आणून राज्यात विकले, तर त्याला अत्यंत कडक शिक्षा देण्यात येऊ लागली.

कलिंग राज्यातल्या एका युवकाने हेलापुरी नगराच्यां प्रवेशद्वारावरील जकात अधिकाऱ्याला नगरप्रवेशापूर्वी विचारले, "मी पुढल्या वेळी या नगरात येईन, तेंव्हा आमच्या राज्यातून सोनं आणून इथे विकू शकेन काय?"

अधिकारी हसून नकार देत म्हणाला, "मुळीच नाही विकता येणार. असं करणं, हा घोर अपराध आहे." आणि त्याने त्या युवकाला नगरात जाऊ दिले.

पुढल्या आठवड्यात तो युवक पुन्हा प्रवेशद्वारी आला. तेंव्हा त्याला बरोबर ओळखून दारावरच अडवत अधिकाऱ्याने त्याला नीट तपासले. त्याच्याजवळ थोडे सुद्धा सोने सापडले नाही.

अधिकारी त्याला म्हणाला "तू म्हणत होतास की पुढल्या आठवड्यात आपल्याला सोनं आणून इथं विकायचंय; म्हणून मी तुझी तपासणी केली. गैरसमज करून घेऊ नकोस हं!"

मोठ्या बेपर्वाईने युवक म्हणाला—"ओहो! असं होय? आपण या खेपेला सोनं विकायला मनाई केली होती, म्हणून मी ते सोनं गेल्या आठवड्यातच विकून टाकलं इथं! जकात अधिकारी 'आ' वासून पहातच राहिला!

भारतातील पशुपक्षी

कावळ्यांचा राजा कावळा नव्हे-कोतवाल

रंगाने केवळ काळेच असणारे पक्षी भारतात फारच कमी आहेत. कावळा हा सामान्य पक्षी त्यापैकीच एक होय. कोतवाल हाही तसाच एक. कावळा-परिवारातला नसला तरी यालाच जास्त लोक 'कावळ्यांचा राजा' मानतात. कदाचित काळेपणामुळे त्याचा संबंध कावळ्याशी जोडला जात असावा. त्याचे रूप कावळ्यापेक्षा काहीसे भिन्न असते. उदाहरणार्थ त्याची कात्रीसारखी विलक्षणी लांब शेपूट! हा पक्षी साधारणतः शेतांच्या आसपास किंवा गावाच्या बाहेर आढळतो. इलेक्ट्रिकच्या तारेवर किंवा कंपाउंडच्या खांबावर हा बसलेला असतो. गवतावर सरपटणाऱ्या किड्यांवर तुटून पडून तो त्यांना खाऊन टाकतो.

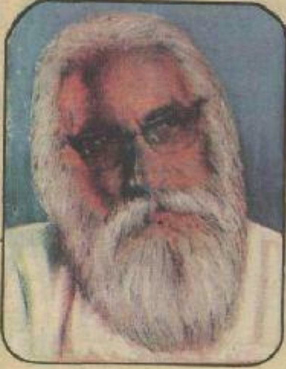
कोतवाल मोठा साहसी पक्षी आहे. आकारने आपल्यापेक्षा मोठ्या असणाऱ्या पक्ष्यांशीही हा लढतो. कावळ्यांप्रमाणेच हा पक्षीही अन्य पक्ष्यांना आपल्या घरट्याकडे फिरकू देत नाही. आपल्या घरट्यांजवळ असणाऱ्या अन्य घरट्यांचेही हा रक्षण करतो. म्हणूनच त्याला 'कोतवाल' असे म्हटले जाते.

भारतात आठ प्रकारचे कोतवाल आढळतात. कात्रीच्या आकाराच्या शेपटीवाल्या कोतवालाच्या डोक्यावर तुरा असतो. त्याच्या कात्र्यासारख्या शेपटीच्या शेवटी तारेसारखी दोन टोके असतात.

उत्तर भारतात कोतवालाला भीमराज असे म्हणतात. एका जातीच्या कोतवालांचे पोट पांढरे असते. Ashy (राखाडी) नावाचा एक कोतवाल असतो. माणकासारख्या गडद लाल रंगाचाही एक प्रकार आहे.

शोभा सिंग

"हॅलो बेटे, तू सुद्धा आपल्या पित्याप्रमाणेच सैनिक बनणार ना?" पंजाबच्या सैनिक शिबिरातल्या एका माणसाने एका मुलाला प्रश्न विचारला.

प्रश्न विचारणाऱ्याकडे नीट पाहून घेऊन बालकाने हसतच नकार दर्शवत मान हलवली. नंतर त्याने बोट दाखवून त्या गृहस्थाचे जमिनीकडे लक्ष वेधून घेतले. जमिनीवर काही आकार रेखलेले होते. अशा तऱ्हेने न बोलताच त्याने दर्शविले की, "मला चित्रकार बनायचंय!"

तो गृहस्थ हसून म्हणाला, "अरे, चित्र काढतच जर तू आपला वेळ घालवलास, तर पोट कसं भरेल? भाकरी कुठून मिळवशील तू? दुसरं काही काम करायचं नसेल तर तुझी गुजराण कशी व्हायची?" अशा कटु प्रश्नावर मुलाची प्रतिक्रिया काय होते, हेच त्या माणसाला जाणायचे होते.

मुलाने आपली मोठी बहीण जिथे घरकामात मग्न होती, त्या खोलीकडे इशारा केला.

बालक शोभाचा आपली बहीण बीबी लक्ष्मीदेवी हिच्यावर अतूट विश्वास होता. पाच वर्षांचा असतानाच त्याची आई वारली होती. त्याचे वडील सैन्यात एक सुपरिंटेंडंट होते. मुलाकडे लक्ष द्यायला त्यांना वेळच नसे. बीबी लक्ष्मी आणि तिचा नवरा मंगलसिंग या दोघांनी मुलाची जबाबदारी स्वतःच्या डोक्यावर घेतली.

पंजाबमधील हरगोविन्दपुरमधे १९०१ मधे शोभासिंगचा जन्म झाला. दहा वर्षांचे असतानाच त्यांच्या पित्याचे देहावसान झाले. लहानपणी शोभाचे शिक्षण फारच कमी, म्हणजे पाचवी पर्यंतच झाले. नंतर त्यांना नकाशे बनवण्याचे (ड्राफ्ट्समन) काम शिकवण्यात येऊन लवकरच एका गटाबरोबर इराकला पाठवण्यात आले. तेथे आपल्या वरिष्ठ सहकाऱ्यांकडून इंग्रजी शिकायची संधी त्यांना मिळाली. त्याबरोबरच पश्चिमेकडील नामवन्त चित्रकारांची चित्रे असलेली काही पुस्तकेही पहायला मिळाली. लहानपणातील त्यांचे कलेचे प्रेम व आसक्ती यामुळे आणखी तीव्र झाली.

१९२३ मधे ते भारतात परत आले. त्यांनी विवाह केला आणि निश्चय केला की यापुढील उदरनिर्वाह एक चित्रकार बनूनच करायचा. सैन्यातील कामाचा त्यांनी राजिनामा दिला. लाहोरमधे त्यांनी आपला स्टुडिओ उघडला. दोन गोष्टींमुळे त्यांना स्फूर्ति मिळत राहिली. पहिली गोष्ट म्हणजे-शीख गुरूंनी अत्याचार व मृत्यु यांची पर्वा न करता आपली मान ताठ ठेवली. दुसरी म्हणजे—पंजाबच्या प्रेम व साहसपूर्ण अशा लोकप्रिय लोककथा.

नंतर ते दिल्लीला राहू लागले. यानन्तर १९४२ मधे ते लाहोर व अमृतसर यांच्यामधील आदर्शगावी राहू लागले. 'प्रीतलरी' नावाच्या पंजाबी पत्रिकेचे संपादक गुरुबक्षसिंग यांनी या गावी त्यांची रहाण्याची व्यवस्था केली होती. परन्तु काही काळानन्तर ते पुन्हा लाहोरला परतले.

१९४७ मधे मोठी दुःखद घटना घडली. ती म्हणजे देशाची फाळणी. जवळचे सारे काही सोडून त्यांना तेथून निघावे लागले. त्यांची महत्वाची चित्रेही त्यांना सोडून द्यावी लागली. नंतर ते हिमाचल प्रदेशाच्या कांगरा गावात रहायला गेले. त्यांची चित्रकलेची आवड इतकी तीव्र होती की ते या कलेत जास्तच अभिरुची दाखवू लागले. 'चित्रकार' म्हणून त्यांनी इथे एक नवाच अध्याय सुरू केला. तोपर्यन्त त्यांना भरपूर प्रसिद्धीही मिळालेली होती.

२१ ऑगस्ट १९८६ रोजी ते दिवंगत झाले. त्यांना चित्रकलेचे काही शिक्षण मिळालेले नसूनही स्वतःच्या पायावर उभे राहून त्यांनी आपले व्यक्तित्व एक उदाहरण म्हणून जनतेपुढे ठेवले.

गुरु नानक व इतर गुरुंची चित्रे ही त्यांची काही सुप्रसिद्ध चित्रे होत. याशिवाय भगवान कृष्ण व राम यांचीही त्यांनी काढलेली चित्रे प्रसिद्ध आहेत.

तुम्हाला माहीत आहे काय?

१. सध्या अस्तित्वात असलेल्या पक्ष्यात सर्वात जास्त उंची असणारा पक्षी कोणता?
२. भारतीय शासन पद्धती केंव्हा पासून अंमलात आली?
३. 'अंतर्राष्ट्रीय भाषा' एकूण पाच आहेत. त्या कोणत्या?
४. खाली दिलेल्या पाचांपैकी भारताचा खरा प्रशासक कोण?
   १) भारताचा राष्ट्रपती, (२) उपराष्ट्रपती, (३)प्रधानमन्त्री, (४) राज्यसभेचा अध्यक्ष, (५) लोकसभेचा अध्यक्ष.
५. जगातला सर्वात मोठा समुद्र कोणता? दोन नंबरचा मोठा समुद्र कोणता? दोन्हींच्या आकारप्रकाराची तुलना करा.
६. 'वन्दे मातरम्' आणि 'जन गण मन' मधे कोणता फरक आहे?
७. सहित्यासाठी पहिला नोबेल पुरस्कार कोणाला मिळाला?
८. सर्वात जास्त नियतकालिके कोणत्या भाषेत निघतात?
९. 'मध्यरात्रीचा सूर्य' म्हणून कोणता देश ओळखला जातो?
१०. भारतातील सर्वात जास्त जुने संगीत वाद्य कोणते?
११. ऑलिंपिक स्पर्धा केंव्हा केंव्हा आयोजित केल्या जातात?
१२. भारतात गुलाम राजवंशाची स्थापना कोणी केली? तो कोणाचा गुलाम होता?
१३. जगातील सर्वात अधिक रुन्दीचा धबधबा कोणता?
१४. भारतातील पहले चलत्-चित्र कोणी बनवले? त्याचे नाव काय?
१५. 'थायलंड' चे जुने नाव काय?
१६. बुद्धाचे निर्वाण केंव्हा झाले?
१७. जगातल्या सर्वात मोठ्या विमानतळाचे नाव काय?

उत्तर

१. शहामृग.
२. जानेवारी २६, १९५०.
३. इंग्रजी, फ्रेंच, स्पॅनिश, इटॅलियन, रशियन.
४. प्रधानमन्त्री.
५. पॅसिफिक आणि दुसरा अॅटलांटिक, पॅसिफिक आकाराने अॅटलांटिकच्या दुप्पट आहे.
६. 'वन्दे मातरम्' हे राष्ट्रगीत आहे, तर 'जनगणमन' हे राष्ट्रीय स्तवन गीत.
७. आर्. एफ्. ए. सल्ली.
८. हिन्दी. (३००० हून अधिक)
९. नॉर्वे.
१०. वीणा.
११. चार वर्षांनी एकदा.
१२. कुतुबुद्दीन. हा महम्मद घोरीचा गुलाम होता.
१३. लाओसमधील खोन धबधबा, (१०,८०० मीटर रुंद).
१४. दादासाहेब फाळके, १९१३. राजा हरिश्चन्द्र.
१५. सयाम.
१६. इ. स. पू. ४४८.
१७. किंग खलीद अंतरराष्ट्रीय विमानतळ (रियाद–सौदी अरेबिया).

पुण्यपुरुष

शिवला अचानकच पैशांची गरज पडली. ज्यांना ज्यांना तो ओळखत होता, त्या सर्वांकडे त्याने पैसे मागून पाहिले, पण कोणाकडूनच ते मिळाले नाहीत. शेवटी त्याने आपला एक नातेवाईक केशव याच्याकडे मदत मागितली.

केशव शिवला म्हणाला, " तू श्रीपुरला जा. तिथे गुणाढ्य नावाचा एक पुण्यपुरुष रहातो. कोणीही आला, तरी त्याच्यावर दया करून तो कर्ज देतो. त्या पैशातून तुझी परिस्थिती सुधारेल ही कदाचित्!"

शिवा श्रीपूरला गेला आणि गुणाढ्यला भेटला. त्याने शिवाकडून त्याची सर्व माहिती काढून घेतली. आणखीही अन्य काही प्रश्न विचारले आणि म्हटले, "हे पहा, तुझ्या बोलण्यावरून असं वाटतंय की व्यापार करायची तुझ्यात चांगली योग्यता आहे. मी तुला एक हजार अशर्फ्या देतो. त्यातून तू काही व्यापार सुरू कर. एका वर्षात तुला अधिक लाभ झाला, तर तू मला दोन हजार अशर्फ्या परत द्यायच्यास. मुद्दल परत करायला दोन वर्षं लागली, तर चार हजार अशर्फ्या चुकवायच्यास. अशा तऱ्हेने प्रत्येक वर्षी ही रक्कम दुप्पट होईल बघ. कबूल आहे का?"

"नाही तरी आपल्याला अशा हजार अशर्फ्या एकरकमी कोण देणार?" अशा विचाराने शिवने गुणाढ्यच्या अटी मान्य केल्या. त्याने शिवकडून तसा कागद लिहून घेऊन सही घेतली आणि एक हजार अशर्फ्या त्याच्या हवाली केल्या.

गुणाढ्यच्या धनाचा काय महिमा होता कोणास ठाऊक, पण एका वर्षात सगळा खर्चवेच जाऊन शिवाने पाच हजार अशर्फ्या कमवल्या. त्यातल्या दोन हजार गुणाढ्यला नेऊन द्यायचा त्याचा विचार होता. पण

स्मृति.तांबे

इतक्यात एक व्यापारी तेथे येऊन त्याला म्हणू लागला, "तुझ्याकडे पाच हजार अशर्फ्या असतील तर हात पकड माझा! एकाच वर्षात पन्नास हजार अशर्फ्यांचा फायदा होईल असा एक व्यापार करू या दोघं मिळून."

हा प्रस्ताव ऐकून शिव विचारात पडला. त्याला वाटू लागले की, आत्ता गुणाढ्यला दोन हजार अशर्फ्या दिल्या, तर व्यापारात तेवढा फायदा कमी होईल. पण आता एका वर्षात पन्नास हजार मिळत असतील ,तर दोन वर्षांच्या मिळून चार हजार देणं जास्त फायद्याचं होईल नं?

त्या व्यापाऱ्याला शिवने धन दिले अन् दोघे भागीदार बनले. त्यांचा व्यापारही खूप जोरदार चालला. गुणाढ्यला जे धन द्यायचे होते, त्यापेक्षा कितीतरी पटीने पैसा वेगाने वाढत राहिला आणि शिव ते पैसे परत करणे पुढेपुढे ढकलत राहिला.

पाच वर्षांत शिवने लाखांनी अशर्फ्या मिळवल्या. हिशोबाने गुणाढ्यला आता बत्तीस हजार अशर्फ्या द्यायला हव्या होत्या. पण एकाच हप्त्याने एकदम इतकी मोठी रक्कम परत करायला त्याचे मन काचकुच करू लागले.

"हं, एक हजार अशर्फ्या देऊन पाच वर्षांत बत्तीस हजार घेणारा कसला आलाय पुण्यवान्! खरं तर मदतीच्या आडोशाने गरीबांना लुटणारा डाकूच म्हणायला हवं गुणाढ्यला!" मनात असे म्हणत शिवने गुणाढ्यला काहीच दिले नाही.

इकडे गुणाढ्यच्या मुलीचे लग्न ठरले. त्यासाठी दागिने घ्यायला तो शिवच्या दुकानातच आला. चार हजारांचा एक दागिना त्याने पसन्त केला, पण एक हजार अशर्फ्या कमी पडत होत्या! खिशात होत्या तीन हजारच. शिवने ही नाजुक परिस्थिती जाणली आणि तो आपल्या नोकराला काही सूचना देऊन तेथून सटकला. नोकराला त्याने सांगितले होते की, "गुणाढ्यशी आदराने बोल. वेळ पडली, तर पैसे न घेताही गुणाढ्यला दागिना दे."

नोकर गुणाढ्यला म्हणाला, "महाराज, आमचे मालक काही कामासाठी अचानक बाहर गेलेत. पण या दागिन्याचे जे काही

पैसे देऊ शकत असाल तितके देऊन दागिना आपल्याला देण्याबद्दल ते सांगून गेलेत."

गुणाढ्य संकोचत म्हणाला, "मी जे पैसे बरोबर घेतले होते, त्यातले बरेचसे अन्यत्रच खर्च झाले. अजूनही बरीच काही खरेदी व्हायची आहे. दागिन्यासाठी आणखी एक हजार अशर्फ्या मी तुम्हाला देऊ लागतो. पण त्या देण्यासाठी मला थोडी मुदत हवी." "आपणाला योग्य वाटत असेल तसेच करा. आमचे मालक आपले कर्जदारही आहेत नं!" नोकर विनयपूर्वक बोलला.

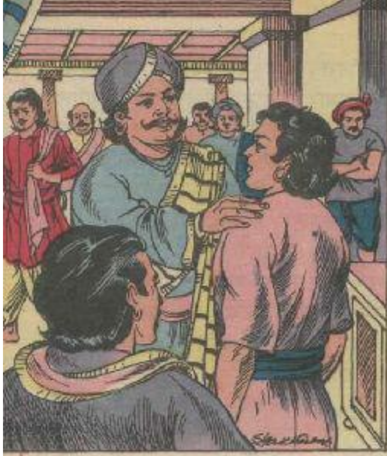
"ती गोष्ट वेगळी! त्याचं व्याज वसूल करणार आहे मी! कर्ज चुकवायला त्याला जेवढा उशीर होईल, तितका माझा फायदाच अधिक होईल. पण हं, या पैशांचं मी मात्र व्याज नाही देणार बरं का!" गुणाढ्य म्हणाला.

नोकराने गुणाढ्यची ही अट मान्य केली. तीन हजार अशर्फ्या घेऊन त्याने दागिना त्याच्या हाती सोपवला. शिव परत आल्यावर नोकराने सारी हकिकत त्याला सांगितली.

ती ऐकून शिवच्या मनात आले, "गुणाढ्यला आपण जी रक्कम देणं लागतोय, त्यातलं मूळ मुद्दल वसूल करायलाच आला असला पाहिजे तो. बाकी सगळं नुसतंच नाटक आहे झालं! नाहीतर बरोबर एक हजार अशर्फ्याच कशा कमी पडल्या?"

या घटनेनंतर दुसऱ्याच दिवशी हृदयविकाराच्या झटक्याने गुणाढ्यचे देहावसान झाले. शिवला मनातल्या मनात आनन्दच झाला. "मी त्याला काहीच दिलं

नाही, अशी अुगीच रुखरुख नको माझ्या मनाला. कालच तर तो हजार अशर्फ्या घेअून गेला. अन् म्हणजे मी त्याला तेवढ्याच तर देणं लागत होतो?" शिवने आपली समजूत करून घेतली.

गुणाढ्यच्या क्रियाकर्मानंतर आसपासच्या साऱ्या प्रमुख लोकांना त्याच्या मोठ्या मुलाने जेवायला बोलावले. शिवलाही बोलावणे होतेच. 'गुणाढ्य फार निस्वार्थी अन् महा पुण्यवान होता' वगैरे शब्दात सर्वजण त्याची प्रशंसा करत होते. 'अन् यामुळेच त्याला मृत्युही अगदी सहज आला, त्याला नक्कीच स्वर्गात स्थान मिळणार.' असेही ते म्हणाले. हे सारे बोलणे ऐकून शिव मात्र मनातल्या मनात हसत म्हणत होता, "हो, मोठा आलाय पुण्यवान! पैसा मिळवायच्या लोभानेच तर सर्वांना कर्ज देअून चांगलं दणदणीत व्याज वसूल करत होता, अन् असल्या कंजूस प्राण्याची अगदी तोंड भरभरून स्तुती चाललीय! वा रे वा!" ते सगळे स्तुतिपाठक शिवच्या दृष्टीने मूर्ख अन् नालायकच होते.

गुणाढ्यचा मुलगा सर्वांना अुद्देशून बोलू लागला, "माझ्या बाबांनी अनेकांना मदत केली. काही लोकांना कर्जही दिलंय. मी असं ऐकलंय की त्याबाबत सर्व काही त्यांनी एका वहीत लिहून ठेवलंय. त्यातच त्यांचं मृत्युपत्रही आहे. पण ती वही कुठे ठेवलीय हे मात्र मला माहीत नाही. शोधूनही नाही सापडली ती मला."

श्रीपुरचा पाटील लगेच म्हणाला, "अरे, मला माहीत आहे. ती वही अन् मृत्युपत्र त्याने आपल्या कपाटात चोरकप्प्यात सुरक्षित ठेवलंय. मी दाखवीन तो कप्पा तुला. पण आजचा दिवस चांगला नाहीय. अुद्या अुघडू आपण ते कपाट." असा सल्लाही त्याने दिला.

आता मात्र डोक्यावर आकाश कोसळल्यासारखेच वाटले शिवला! 'ती वही सापडली, तर आपल्याला गुणाढ्यच्या कुटुंबाला खूपच मोठी रक्कम द्यावी लागणार!"

शिवसारखेच आणखी चारपाच कर्जदारही त्यावेळी तेथे उपस्थित होते. एक लाखाहूनही अधिक अशर्फ्या गुणाढ्यला देणं लागत असलेलेच होते बहुतेक जण.

ते सारे व्यापारी एकत्र आले आणि त्यांनी एक कट रचला. रात्री घरात प्रवेश करून गुणाढ्यच्या मुलाला धाक दाखवून ती हिशोबवाली वही मिळवून आणायच्या कामावर त्यांनी एका चोराला नेमले. चोराने आपले काम बरोबर केले आणि आपली बक्षिसाची रक्कम घेअून तो निघून गेला.

कर्जदारांनी वही जाळून टाकायचे ठरवले. पण वहीत इतके लिहिलेय तरी काय; आपल्या कर्जांचा अुल्लेख त्यात आहे की नाही इ. जाणण्याच्या अुत्सुकतेमुळे त्यांनी वही अुघडली. वहीत असे लिहिलेले होते-

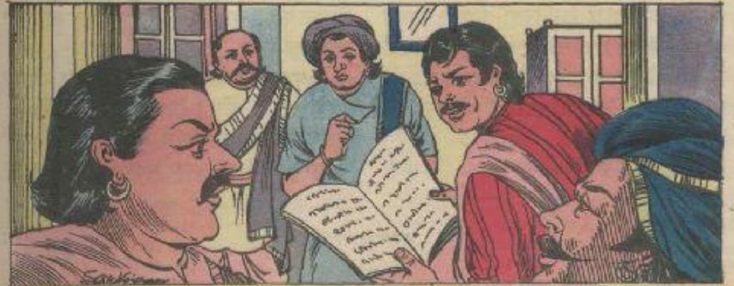
"मी गरजू लोकांना 'कर्ज' म्हणून रक्कम देत असतो. 'दान देतोय' असे म्हटले तर कर्जाची जरूर नसलेले लोकही अुगीचच पैसे घ्यायला येतील. पैशांबरोबरच मी लोकांना योग्य सल्लाही देतो. माझा पैसा आणि सल्ल्यामुळे अनेकांचं कल्याण झालेलं आहे. त्यांनी पैसा परत दिला, तर मी तो पुण्यकार्यात खर्च करतो; परत केले नाहीत, तर मी जबरदस्ती, जुलूम कधीच करत नाही. त्यांच्याकडून जो कागद मी लिहून घेतलेला असतो तो ते गेल्यावर लगेच फाडून टाकतो. माझ्या थोरल्या मुलाने असंच केलं तर माझा आत्मा संतुष्ट राहील."

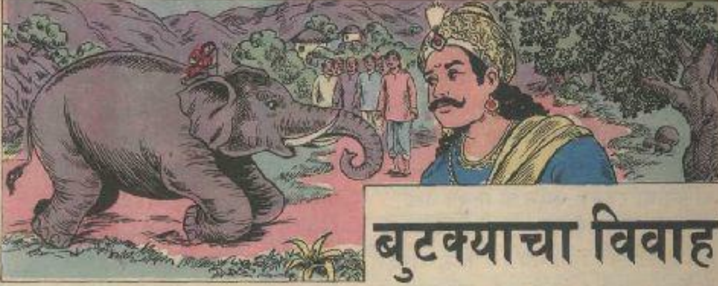
हे सारे वाचल्याबरोबर आश्चर्याने त्या व्यापाऱ्यांनी आ वासला! त्यांच्या चेहऱ्याचा रंगच अुडून गेला!

यानन्तर ज्या कोणाचे काही पैसे देणे होते त्याबद्दलचा हिशोब लिहिलेला होता. शिवला द्यावच्या हजार अशर्फ्यांचाही त्यात अुल्लेख होता. म्हणजे अगदी आदल्या दिवसाचाही हिशोब होता!

शिव आणि त्या अन्य व्यापाऱ्यांना आता कोठे कळून चुकले की गुणाढ्यला लोक 'पुण्यपुरुष' का म्हणत, त्यांनी पुन्हा मुकाट्याने ती वही होती तिथे ताबडतोब नेअून ठेवायची व्यवस्था केली. त्यांनी जे कर्ज फेडायचे होते, ते धनही गुणाढ्यच्या मुलाकडे नेअून दिले.

शिवही आता गुणाढ्यच्या मुलाबरोबर गुणाढ्यने दाखवलेल्या मार्गाने चालू लागला.

बुटक्याचा विवाह

बेलापुर नावाच्या गावात टिंगू नावाचा एक बुटका रहात असे. भारीच ठेंगणा अन् रूपानंही कुरूप. पण एक कला मात्र अवगत होती त्याला. कसलाही हत्ती असला, तरी त्याला सहज वश करू शकत असे तो.

राजाने स्वत:च एकदा टिंगूचं हे कौशल्य पाहिलं अन् तो फारच खूश झाला. तो टिंगूला म्हणाला, ". आजपासूनच माझ्या गजशाळेचा पर्यवेक्षक म्हणून मी तुझी नेमणूक करत आहे."

झालं!बुटका महाराजांच्या हत्तींची देखरेख करणारा प्रमुख अधिकारी बनला. आता त्याला कशशाची कमतरता नव्हती. खूपसे नोकर त्याच्या हाताखाली काम करत असत, त्याच्याशी मोठ्या आदराने वागत. पण इतकं सारं असूनही त्याला आपल्या शरीराबद्दल फार दु:ख वाटे.

राजाच्या हे लक्षात आलं. टिंगूला विचारले, "दरबारात तुला चांगलं अुच्च स्थान आहे. हत्तींवर हुकुमत चालवायचं तुझं सामर्थ्य पाहून सारे चकित होतात. तरीही तू जरासुध्दा अुत्साही आणि समाधानी दिसत नाहीस. मला वाटतंय की, लवकर लग्न कर बाबा तू."

जबरदस्तीनं हसल्यासारखा टिंगू हसत बोलू लागला. "महाराज, आपल्या औदार्यानं मला चांगली नोकरी मिळालीय." अन् क्षणभर थांबून पुढे म्हणाला, "स्पष्टवक्तेपणाबद्दल माफी असावी, पण लग्न करायचा सल्ला देअून आपण माझी टिंगल करत आहात, असं म्हणायचं धारिष्ट माझ्यात नाही."

टिंगूच्या बोलण्याने वाईट वाटून राजा म्हणाला, "मी टिंगल नाही केली रे तुझी ! प्रत्येक प्राण्याला जोडीदाराची गरज असतेच. तुझं लग्न एका सुंदर मुलीशी लावून देईन मी."

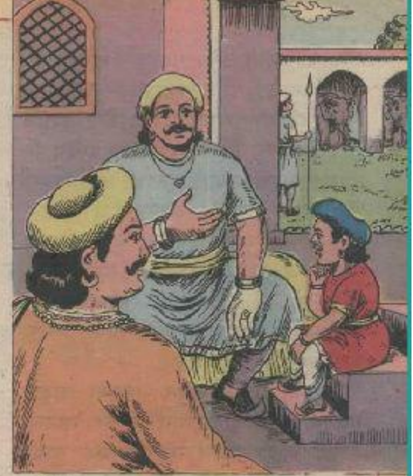
प्रथमेश बागडे

राजाला प्रणाम करून बुटका गप्प राहिला. आता या बुटक्याच्या लग्नाबद्दल राजा विचारात पडला. बराच विचार करून राजाने घोषणा केली की "जी मुलगी टिंगूशी विवाह करायला तयार होईल, तिच्या पित्याला, त्याला हवी असेल तिथे जमीन, घर आणि भत्ता दिला जाईल."

घोषणा ऐकून अनेक मुलींचे आईवडील आपलं भाग्य आजमावण्यासाठी बुटक्याचे सासूसासरे बनायला तयार झाले, पण आपल्या मुलींचे नकार आणि नातेवाईकांच्या टोमण्यांमुळे पुढे आले नाहीत. मुलीचं लग्न हे त्यांना एक स्वप्नच राहिलं. शेवटी राजानंच तीन मुली निवडल्या. त्यांच्यापैकी दोघी साधारण सुंदर होत्या. तिसरी जी होती, ती टिंगूप्रमाणेच बुटकी होती.

राजाने तिघींना निरनिराळं बोलावून विचारलं, "मी राजा आहे. माझ्यासमोर घाबरायची काही आवश्यकता नाही; अगदी निर्भयपणे स्वत:चे विचार व्यक्त करा या लग्नाबद्दल."

पहिली मुलगी अुत्तरली, "महाराज, माझी सावत्र आई फारच छळते मला. माझे वडील तर तिचे गुलामच आहेत! ती एका म्हाताऱ्याशी माझं लग्न करून द्यायच्या प्रयत्नात आहे. आपल्या घोषणेमुळे तिच्या मनात आशा पालवली की, देवानंच प्रसन्न होअून तिला वर प्रदान केलाय. काहीही असो, महाराजांची आज्ञा पाळायला मी तयार

आहे."

"मी जर दुसरा कुणी चांगला मुलगा पाहिला, तर टिंगूला नाकारशील का तू ?." राजानं पुन्हा विचारलं.

मोठ्या विरक्तपणे ती मुलगी म्हणाली, "मी राजाज्ञेचं पालन करीन; निर्णय आपल्या हाती आहे."

आता दुसऱ्या मुलीची गोष्ट. तिचा बाप फारच गरीब होता. या मुलीपाठच्या लग्नाच्या आणखीही दोन मुली होत्या त्याला. ती मुलगी राजाला म्हणाली की, "माझं लग्न बुटक्याशी झालं, तर त्यामुळे आमचं बाकीचं कुटुंब तरी सुखी होईल. शक्य तितकी जास्तीत जास्त रक्कम माझ्या बाबांना देण्यात यावी."

राजा नंतर बुटक्या मुलीला म्हणाला,

"माझ्या मनात असेल तसं करू शकतो मी! मनात आणलं, तर एकाद्या सुन्दर मुलीशीही टिंगूचं मी लग्न लावून देऊ शकेन. तशीच तुझ्या स्वयंवराची व्यवस्थाही करू शकेन मी. देशातल्या कोणत्याही मुलाशी तुझा विवाह मी मोठ्या थाटात करून देऊ शकेन. टिंगूसारख्या बुटक्याशीच तुझा विवाह व्हावा, अशी माझी मुळीच इच्छा नाहीय. तुला माहीत आहेच की. सौन्दर्यासमोर चांगुलपणा, बुद्धिमानी आणि कौशल्य यांचं काहीच मोल नाही!"

बुटक्या मुलीने लवून आपल्या लांड्या हातांनी राजाला प्रणाम करून म्हटलं, "महाराज, राजाज्ञेनं मदनासारख्या सुन्दर मुलाशी आपण माझं लग्न लावून तर द्याल; पण आमचं दोघांचं मनोमीलन तर आपण नाही ना करू शकणार? टिंगूच्या दरबारतल्या स्थानायोग्य बायको मी नसेनही, पण मी त्यांची अुत्तम काळजी घेअू शकेन, त्यांच्या इच्छेप्रमाणे वागेन आणि धर्मपत्नी म्हणवून घ्यायचा प्रयत्न करीन."

बुटक्या मुलीचे हे विचार जाणून राजा फार खूश झाला. त्याने दुसऱ्या दिवशी टिंगूला बोलावून घेतलं. "जी मुलगी तुझ्या हुद्याला महत्व देअून तुझं बुटकेपण चालवून घ्यायला तयार आहे, ती तुला बायको म्हणून आवडेल का? मला तर ती बुटकी मुलगीच तुझ्या योग्य वाटते, कारण ती तुझ्या विचारांचा आदर ठेवील, तुझ्या म्हणण्याप्रमाणे वागेल; खऱ्या अर्थानं ती तुझी सहधर्मचारिणी बनेल. ती तुला पसंत नसेल तर अुरलेल्या दोघींपैकी तू म्हणशील तिच्याशी मी तुझं लग्न लावून देअू शकतो."

जराही संकोच न दाखवता टिंगूने ताबडतोब त्या बुटक्या मुलीशीच विवाहाला आपली संमती दर्शवली. राजाने मोठ्या थाटामाटाने हा विवाह घडवून आणला.

आपल्या दीन परिस्थितीमुळे टिंगूशी लग्न करायला तयार असलेल्या त्या इतर दोन मुलींचे विवाहही राजाने योग्य अशा तरुणांशी करून दिले.

वीर हनुमान

अंजना देवीने मोठ्या प्रेमाने अभ्यागतांचा सत्कार केला. सर्वांना तिने फुले दिली व उत्तम मेजवानीची व्यवस्था केली. तिने सर्वांना भेटी ही दिल्या. भोजन करून राम व त्याच्या बरोबर आलेले सर्व लोक संतुष्ट होऊन अयोध्येला जायला निघाले.

रस्त्यात सीता यशोधरेला म्हणाली— "बघ, मी तुला म्हटलं होतं ना की तुझ्या नवऱ्यावर काही ही संकट येणार नाही, तू मुळीच भिऊ नकोस. हनुमानाला शरण गेल्यामुळे ययातीचे प्राण वाचले. असे काही आम्हाला पहायला मिळेल अशी आम्ही कल्पना ही केली नव्हती."

कृतज्ञता प्रकट करीत यशोधरा म्हणाली—"सीता नि राम यांच्या कृपेने सर्व काही घडले. हनुमानाच्या हृदयात रामाबरोबर आम्ही सर्वांनी तुला ही पाहिलं. आमच्या दृष्टीचे पारणे फिटले."

टाळ्या वाजवून चंद्रांगद व चंद्रमुखी पण म्हणाले—"होय सीतादेवी, आम्ही पण तुम्हाला पाहिलं." यशोधरेने मुलांना गप्प रहायला सांगितलं. तिच्या असं लक्षात आलं की सीता आपल्या बालकांकडे मोठ्या वात्सल्याने बघत आहे. ती सीतेला म्हणाली—"देवी, तू लवकरच माता बनणार! तुझ्या मुख-मंडलावर मातृत्व झळकत आहे. तुझ्या पोटी वाढणारा जीव रामाहून अधिक सहृदय व पराक्रमी निश्चित असणार!"

मंदस्मित करत लाजून सीता म्हणाली—"वयाने तू माझ्याहून लहान

असलीस, तरी अशा रत्नांना जन्म दिल्यामुळे मला तू श्रेष्ठ वाटतेस! मोठी भाग्यशाली आहेस तू! तुझे बोल मला आशीर्वादच वाटताहेत."

पालखीत बसून अशा रीतीने संभाषणात मग्न असनाना सर्व जण अयोध्येला पोचले. ययातीने आपल्या परिवारासह रामाच्या आतिथ्याचा स्वीकार केला. सीता यशोधरेशी मोठ्या उत्साहाने गप्पा-गोष्टी करीत होती. तिच्या मुलांबरोबर खेळत-नाचत ती आपले मन-रंजन करीत होती. दोन्ही मुले 'आई! आई!!' म्हणत तिच्या भोवती घुटमळत, तेव्हा तिला फार आनंद होई. ती ही त्यांच्या बरोबर उत्साहाने नाचे, बागडे. त्यांचा सहवास तिला फार आवडतो आहे असे दिसत होते.

काही दिवसांनी रामाची परवानगी घेऊन ययाति नि यशोधरा मुलांसह आपल्या राज्यात परतले. अयोध्येत राम व सीता यांच्या सहवासात काढलेला काही काळ मात्र अविस्मरणीय बनून राहिला.

पौर्णिमेच्या रात्री राम सीतेसह अंतःपुरातील उद्यानात हिंडत होता. त्याच वेळी चन्द्रोदय होत होता. चन्द्राकडे बोट दाखवीत राम सीतेला म्हणाला–"तिकडे बघ! आकाशात आकर्षक असे काही तुला दिसत आहे का?"

भावुकपणे सीता म्हणाली–"पूर्व दिशा नावाच्या कौसल्यामातेच्या घरी रामचंद्राचा उदय होत आहे!"

राम म्हणाला–"नाही. पूर्व दिशा भविष्यवाणी करीत आहे की सीतेच्या घरी ही लवकरच असा चन्द्रोदय होणार आहे. आणि मग तुझा आनंद गगनात मावणार नाही."

"ती असं पण सांगत आहे ना की तो चन्द्र रामचन्द्रासारखा असेल?" सीतेने प्रश्न केला.

मंदस्मित करीत रामाने उत्तर दिले–"तो चन्द्र जानकी सारखा असेल!"

दोघे ही आनंदाने हसत राहिले. ते जेथे बसले होते तेथेच मागच्या बाजूला एका छोट्या सरोवरात दोन कमलाच्या कळ्या उमलत होत्या. दिसायला त्या फार सुंदर होत्या. अगदी सहज त्यांच्याकडे पहातच रहावे असे वाटे. थोडा वेळ दोघे ही त्या कळ्यांकडे पहात राहिले नि नंतर अंतःपुराकडे निघाले.

नंतर थोड्या वेळाने सीता बाहेर आली आणि उद्यानातील बागेकडे पहात राहिली. पौर्णिमेचं चांदणं सर्वत्र पसरलं होतं. सरोवरांतील दोन कमळाच्या कळ्या त्या प्रशांत वातावरणात नक्षत्रांसारख्या चमकत होत्या. ती त्या दोन कळ्यांकडे अनिमेष पहातच राहिली. अगदी थोड्या वेळात किती तरी विचार तिच्या मनात आले.

* * *

गंधमादन पर्वतावर हनुमान आपल्या जप-तपात मग्न होता. किती वर्षे गेली याचे ही त्याला भान राहिले नाही. एके दिवशी रामाचा एक प्रिय वयोवृद्ध सेवक भद्र अयोध्येहून तेथे आला आणि म्हणाला–"रामाने तुला ताबडतोब बोलवले आहे."

भद्र मोठा चिंतित दिसत होता. हनुमानाने त्याला विचारले–"काय झालं? अयोध्येत काही विशेष घटना घडली आहे काय? तू फारच चिन्तेत आहेस असें दिसते. राजधानीत असं घडलं तरी काय आहे? तुझ्याकडे पाहूनच मला खूप चिंता वाटू लागली आहे. काय घडलंय?"

एक दीर्घ निःश्वास सोडीत भद्र म्हणाला–"झालं, सगळं काही संपलं! सांगू तरी काय काय तुला? ज्याची आपण कल्पना ही करू शकणार नाही अशा अघटित गोष्टी

घडल्या आहेत."

"काय म्हणतोस? जरा स्पष्ट करून सांग ना?" हनुमानाने पृच्छा केली.

भद्र म्हणाला–"ऐक, तुला थोडक्यात सागतो. एके दिवशी ऋषींसह ब्राह्मणांचा एक गट रामापाशी आला. ब्राह्मण रामाला म्हणाले–"शंबूक नावाच्या एका शूद्राने वेदांचं अध्ययन केलं. त्याने तपश्चर्या पण केली. यामुळे धर्माचा क्षय झाला. त्यांच्याकडील एक एक बालकाला असमय मृत्यु आला. त्यांनी रामाला आज्ञा दिली–"ताबडतोब शंबूकाचा वध कर. अन्यथा होत असलेले अनर्थ असेच वाढत राहतील. त्यांना वेळेवर उपाय योजलेला बरा. कसला ही विचार न करता

अगोदर शंबूकाचे पारिपत्य कर."

सर्वांचं सुख-वर्धन करणं हा तर रामाचा आदर्श. म्हणून ब्राह्मणांच्या आज्ञेनुसार साधूचं जीवन जगणाऱ्या शंबूकाचा रामाने वध केला. शंबूकाची पत्नी कपिला खूप रागावून म्हणाली—"राजा, तू ही जी दारूण हत्या केलीस त्यामुळे तुझ्याकडे काही भयंकर अनर्थ होणार!" रामाला सावधान करीत कपिलेने प्राण सोडले.

या घटनेनंतर थोड्या दिवसांनी एकदा असं झालं. राम गुप्त वेषात माझ्यासह अयोध्येत धोब्यांच्या वस्तीत हिंडत होता. तिथं एक जोडपं आपापसात भांडत होतं.

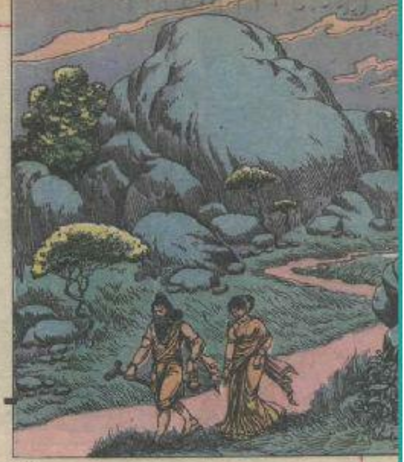
धोब्याची बायको बाहेर कुठे काही दिवस राहून आली. यावर रागावून धोब्याने तिला खूप मारहाण केली आणि तिला घरात येऊ दिलं नाही. आपली रक्तबंबाळ पाठ दाखवीत ओक्साबोक्षी रडत ती म्हणाली—"राजा रामाने सुद्धा सीतेचा स्वीकार केला! तू कोण मोठा लागून गेलास?" दारू प्यालेला धोबी सर्वांसमक्ष कठोरपणे म्हणाला—"रामाला राजा होण्याचा अहंकार होता. त्याला वाटलं असेल-मला कोण प्रश्न विचारणार? सीता लंकेत एका पर पुरूषाबरोबर अनेक वर्षे राहिली. अशा पत्नीसह राम आनंदात रहात आहे. तुझा स्वीकार करायला मी काही त्याच्यासारखा निर्लज्ज नाही. तुला या घरात इथून पुढे प्रवेश बंद!"

याचा परिणाम असा झाला की सीतेला जंगलात सोडून देण्याची आज्ञा रामाने लक्ष्मणाला दिली. सीता या वेळी गर्भवती होती मुनींच्या आश्रमात जाऊन मुनिपत्नींचे दर्शन घेऊन तिथे काही दिवस राहण्याची आपली इच्छा आदल्याच दिवशी सीतेने रामाला सांगितली होती. या निमित्ताने रामाने सीतेला वनात पाठविले. आपल्या मोठ्या भावाच्या आज्ञेनुसार लक्ष्मण सीतेला वनात सोडून आला.

सीतेचा त्याग केल्यावर रामाने झोप व अन्न वर्ज्य केले. रामाची स्थिति मोठी चिंताजनक झाली. प्रभु रामचंद्राची ही स्थिति मला पाहवेना. राम लहान होता तेव्हा मी त्याला कडेवर घेऊन हिंडवीत असे. तो रागावला तर त्याची मनधरणी करीत असे. त्याच्या बरोबर मी नाचत-बागडत असे. राम जेव्हा चंद्रासाठी हट्ट करी तेव्हा मी त्याला आरशातील चन्द्र देत असे. आरशात स्वतःला व चन्द्राला पाहून बोबडे बोल तो बोले—'लाम चंदूल!' मग मी आपला चेहरा त्याच्याजवळ नेऊन विचारी—'आता कोण आहे?' राम म्हणे—'लामबदूल!' तेव्हांपासूनच नवी नावे झाली—रामचन्द्र, रामभद्र. माझं रामावरील प्रेम वर्णनातीत होतं. त्या धोब्याचे तुकडे-तुकडे करून टाकायची माझी इच्छा होती. लोक म्हणाले—"आमचीच त्याला मारून टाकायची इच्छा होती. पण तो कुणाच्या तावडीत सापडला नाही. कुठे पळून गेला कोण जाणे! त्याची बायको ही कुठं दिसत नाही."

लक्ष्मणाने सीतेला वनात सोडल्यावर तिला फार दु:ख झालं. डोंगरावरून नदीच्या प्रवाहात उडी टाकायला ती निघाली कि इतक्यात महर्षि वाल्मीकींनी जाऊन तिला वाचविले. त्यांनी तिला आपल्या आश्रमात नेले. सीतेने दोन जुळ्या मुलांना जन्म दिला. वाल्मीकींनी त्यांची नावे ठेवली कुश नि लव. त्याना अनेक विद्या शिकवल्या. आपण रचलेली रामकथा गीतांच्या रूपाने गाण्याचे शिक्षण ही त्यांनी या दोघांना दिले. सीतेने मुलांना धनुर्विद्या शिकविली.

एके दिवशी कुश आणि लव रामायणाच्या

रामाचे दर्शन घेण्यासाठी आणि आपल्याच आईचे नाव असलेली सीता पाहण्यासाठी मोठ्या उत्साहाने रामकथेचे गायन करीत अयोध्या नगरीत पोचले.

रामाला सीतेचे विस्मरण व्हावे अशी वशिष्ठां सारख्या ज्ञानी व तपस्वी ऋषींची ही इच्छा होती. म्हणून त्यांनी रामाला आदेश दिला की रघुवंशातील राजे लोक-कल्याणासाठी ज्याप्रमाणे अश्वमेध यज्ञ करीत आले तसा रामाने ही यज्ञ करावा. सीतेची सोन्याची मूर्ति जवळ ठेवून रामाने यज्ञ आरंभ केला. त्याच दिवशी आपल्याला मुनि-बालक म्हणविणाऱ्या कुश व लव यांनी नगरीत प्रवेश केला. त्यांनी अयोध्येच्या मार्गांवर रामायणाचे गायन

सुरू केले. त्यांना पाहून लक्ष्मणाला आश्चर्य वाटले. ते कोण असावेत याबाबत त्याने काही तर्क केला. तो त्यांना राजमहालात घेऊन गेला.

राजप्रासादात कुश व लव यांनी सीतेच्या अग्नि-प्रवेशाची घटना गाऊन दाखवली. त्यांच्या गायनातून ती सर्व घटना सर्वांच्या डोळ्यापुढे साक्षात् उभी राहिली. तेथे उपस्थित असलेल्या स्त्रिया, कौसल्या व सुमित्रा, यज्ञासाठी आलेले ऋषि व सर्व प्रमुख नागरिकांच्या डोळ्यांतून अश्रू वाहू लागले. त्यांनी सर्वांनी सीतेच्या मूर्तीला नमस्कार केला. रामाला वाटलं की हे मुनि-बालक आहेत. त्याने त्यांना मोठ्या प्रेमाने जवळ बसवून घेतले व त्यांचे चुंबन घेतले. त्यांना मूल्यवान बक्षिसे देऊन रवाना केले.

यज्ञातील प्रारंभिक विधि संपले. रघुवंशाचे चिन्ह सूर्य अंकित असलेला ध्वज घोड्यावर सजवून त्याला मुक्तपणे सोडण्यात आले. तो घोडा दौडत थेट वाल्मीकींच्या आश्रमापाशी आला. घोड्याच्या डोक्यावर जी पट्टी बांधलेली होती त्यावरून कुश व लवांच्या लक्षात आले की हा घोडा रामाचा आहे, त्यांनी घोड्याला बांधून ठेवले.

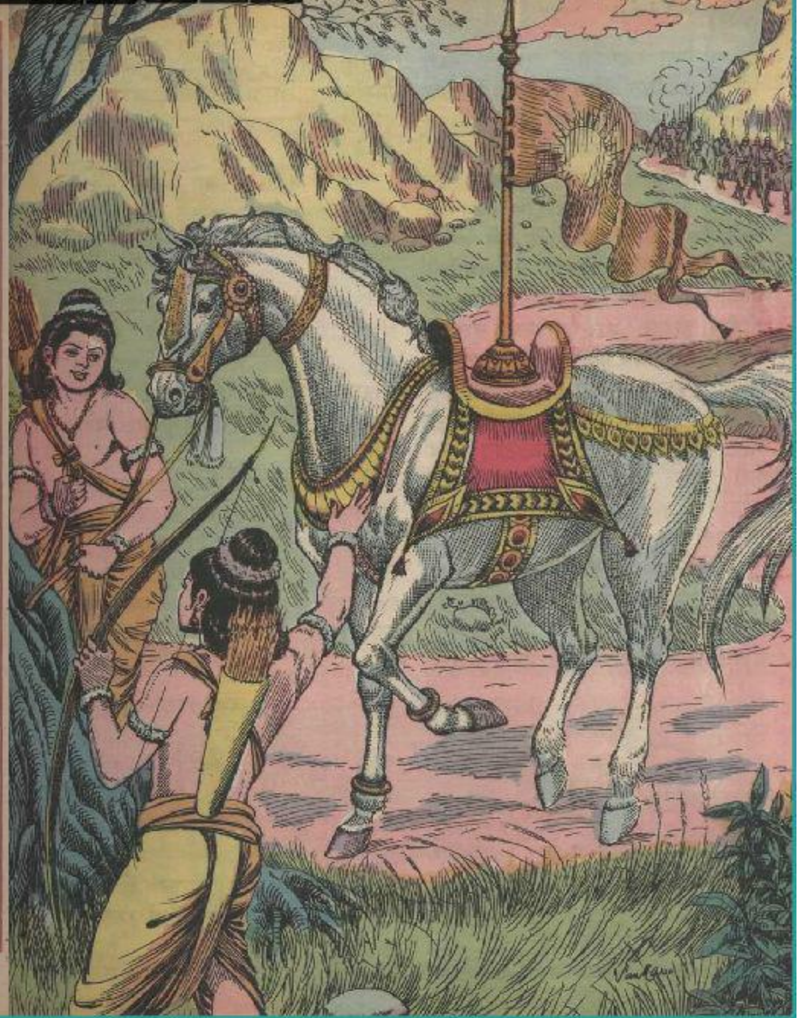
शत्रुघ्न, भरत, लक्ष्मण वगैरे घोड्याला सोडवायला गेले. कुश व लव यांच्याशी युद्ध करता करता सर्वजण बेशुद्ध झाले. राम प्रत्यक्ष येऊन त्यांच्याशी युद्ध करू लागला.

आमची आई सीता पवित्र आहे असे म्हणत कुश लव रामावर बाण सोडू लागले. त्या बाणांनी राम ही बेशुद्ध झाला. सीता आली व तिने रामाच्या पायांना स्पर्श केला. तेव्हा राम शुद्धीवर आला.

वाल्मीकीने रामाला अनुरोध केला की सीता पवित्र आहे. त्याने सीतेला आपल्या बरोबर अयोध्येला घेऊन जावे.

तेव्हा राम म्हणाला—"सीतेने आपल्या पावित्र्याची शपथ घेतली व नागरिकांची संमति मिळवली तर फार बरे होईल."

सीता अयोध्येला आली आणि आपल्या दोन्हीं मुलांना रामाच्या हाती सोपविले. नंतर

ती भूदेवीला म्हणाली–"हे माते, माझे पावित्र्य अबाधित असेल तर माझा स्वीकार कर." तिने असे म्हणताच चारी दिशांना दाट अंधकार पसरला. वीज कडाडली. मेघांचा गडगडाट झाला. अयोध्येचे सर्व नागरिक घरातून बाहेर पडले नि धावत तेथे आले. जिथे सीता उभी होती, तेथे जमीन दुभंगली. रत्नजडित सिंहासनावर बसलेली भूदेवी प्रगट झाली. नागकन्या ते सिंहासन ओढीत होत्या. आई आपल्या मुलांना उचलते, त्याप्रमाणे भूदेवीने सीतेला आपल्या हातांनी उचलले. अयोध्या नगरी हलली. पण कुठल्या ही घराचे एक कौल खाली पडले नाही. भूदेवी सीतेला घेऊन पाताळात निघून गेली. जमीन पुन्हा सांधली गेली. हे सर्व क्षणार्धात झाले आणि सर्वांनी आपल्या डोळ्यांनी पाहिले.

रामाने रागावून भूमि कापण्यासाठी आपले धनुष्य सावरले. तेव्हा आकाशवाणी झाली–"रामा, रघुवंशातील सर्व राजांनी धरतीवर सुशासन केले आहे. तूच शपथ घेववून सीतेला अपल्या माहेरी पाठविलेस. आता हा राग कशाला?" रामाने आता मुकाट्याने आपले धनुष्य खाली ठेवले.

रामाने कुश व लव यांना युवराज बनवून सिंहासनावर बसवले. आता रामाला आपण जे काही केले त्याबाबत अत्यंत विषाद झाला.

तिकडे अश्वमेध यज्ञ चालू आहे. यज्ञाचा घोडा उत्तरेकडून पूर्वेकडे चालला आहे. लक्ष्मण, भरत, शत्रुघ्न वगैरे आपल्या सैन्यासह घोड्या बरोबर जात आहेत." अशा रीतीने भद्राने पूर्ण वृत्त निवेदन केले.

हनुमान एकाद्या मूर्तीसारखा स्थिर होऊन अश्रू गाळीत होता. अश्रू पुसत तो भद्राला म्हणाला–"हा चाललो मी रामाकडे. तू ही माझ्या बरोबर चल." हनुमानाने गदा खांद्यावर टाकली आणि आकाशमार्गाने उडत तो अयोध्येला पोचला.

अक्षय धन

विजयपुरमधे रामदास नावाचा एक माणूस मजुरी करून कुटुम्बाचा अुदरनिर्वाह चालवत असे. पण त्याला फारच कमी मजुरी मिळे. त्यामुळे कधीकधी तर घरातील सर्वांनाच अुपास घडे.

रामदासच्या एकुलत्या एका मुलाचे नाव होते शिवदास. लहानपणापासूनच तो आईबापांचे कष्ट पहात आला होता. त्याची तीव्र इच्छा होती की, आपण असे धन कमवावे की जे कधीच कमी होणार नाही; अक्षय धन असेल ते! त्याच्या मदतीने आपण सर्वजणांनी सुखाने रहावे.

एकदा अचानक शिवदासची आई आजारी पडली आणि मरून गेली. लोक म्हणत की तिला बरोबर औषधोपचार झाला असता, तर ती जगू शकली असती. पुरेशा अुपचाराअभावीच तिचा मृत्यु ओढवला. 'गरीबीमुळेच आपण आईला वाचवू शकलो नाही' ही गोष्ट शिवदासच्या मनाला लागून राहिली. या घटनेमुळे त्याची अक्षय धन मिळवण्याची इच्छा आणखीच तीव्र झाली.

यान्तर दोन वर्षांनी पिता रामदासही मरून गेला. या मृत्यूमुळे शिवदास घाबरून गेला. त्याच्या दुःखाला सीमाच राहिली नाही. त्याचे भविष्य अुजाड दिसू लागले. अशा परिस्थितीत गावचा प्रमुख भूषण त्याला बोलावून घेअून म्हणाला, "शिव, तुझ्या आयुष्यात तुला काही त्रास होअू नये म्हणून तुझ्या बापाने कोणाला कळू न देता थोड्या थोड्या करून शंभर अशर्फ्या शिल्लक टाकून माझ्या जवळ देअून ठेवल्या आहेत. ते धन मी आता तुला देअून टाकतो. पण अगोदर हे सांग की या पैशांनी तू काय करशील?"

हे ऐकून शिवच्या जिवात जीव आला. त्याने आपण फार दिवस पहात असलेल्या

शंतनु इनामदार

स्वप्नाबद्दल भूषणला सांगून टाकले.

यावर भूषण हसत म्हणाला, "प्रथम न संपणाऱ्या धनाची तुझी गोष्ट आढ्याला टांगून ठेव! या शंभर अशर्फ्या हजार करशील तेंव्हा मला येऊन भेट."

त्या शंभर अशर्फ्यांतून शिवदासने कोंबडयांचा व्यापार सुरू केला. काही दिवसात त्यांनी अंडीसुद्धा दिली. सुरुवातीला या व्यापारात फायदा झाला. पण नंतर कसल्याश्या रोगाने कोंबड्या मरून गेल्या, इतकी मेहनत केल्यानंतरही तो शंभर अशर्फ्यांच्या फक्त दोनशे अशर्फ्या करण्यात सफल झाला.

या दोनशे अशर्फ्यांच्या शिवदासने दहा बकऱ्या खरीदल्या. त्यातल्या दोन कोल्ह्याने खाऊन टाकल्या, चार चोरांनी पळवल्या, अन् एकीचा पाय मोडला! या व्यापारात काही राहिले नाही हे ओळखून त्याने बाकीच्या बकऱ्या पन्नास अशर्फ्यांना विकून टाकल्या. या पैशातून त्याने फुलांच्या विक्रीचा व्यवसाय सुरू केला. पण जितकी फुले तो आणी, त्यातली काही विकली जात नसत, तर काही कोमेजून जात. एका आठवड्यातच त्याचे पंचवीस अशर्फ्यांचे नुकसान झाले.

तरीही शिवदास हार मानायला तयार नव्हता. ज्या पंचवीस अशर्फ्या वाचल्या, त्यातून त्याने मिरचीच्या भज्यांचा धंदा सुरू केला.एक दिवस भजी विकायला जात असताना अचानक मोठा पाऊस आला. आणि सारी भजी भिजून गेली. ती भजी त्याने नुकसानीत विकली आणि त्याच्याजवळ फक्त पाच अशर्फ्या राहिल्या.

व्यापार करून कधी न संपणारी इस्टेट जमवायचा त्याचा विचार होता, पण प्रत्यक्षात तर सारे उलटेच घडले! जे त्याचे स्वतःचे पैसे होते, तितकेसुद्धा वाचले नाहीत! मोठ्या दुःखी अंतःकरणाने शिवदास घरी जायला निघाला. रस्त्यात त्याला एक चार वर्षांचा मुलगा रडत जात असलेला दिसला. त्याला विचारल्यावर समजले की तो एका गावप्रमुखाचा मुलगा आहे. सर्वजण बाजारात गेले असताना मुलगा गर्दीत हरवला होता.

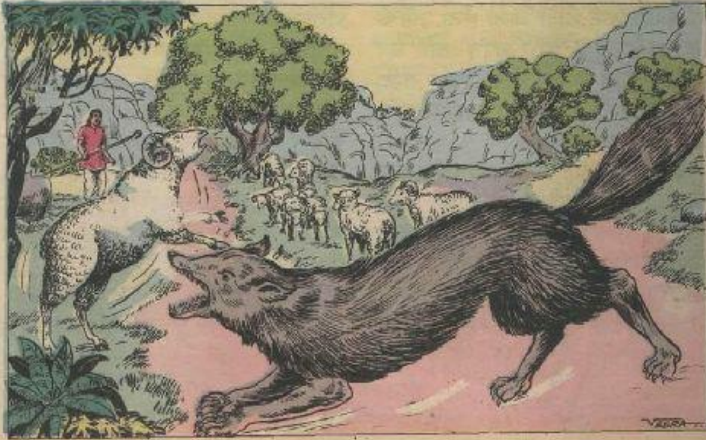
शिवदासने त्याला मिठाई खायला घातली आणि त्याला तो त्याच्या गावी घेऊन गेला. त्या व्यापात त्याची एक अशर्फी खर्च झाली.

मुलाच्या आईवडलांनी शिवदासचे आभार मानले आणि ते म्हणाले, "आम्ही एके काळचे गावप्रमुख असलो, तरी सध्या आमची परिस्थिती खालावलेली आहे. मुलाला तू आणून पोचवलंस त्याची परतफेड म्हणूनही आम्ही तुला काही देऊ शकत नाही."

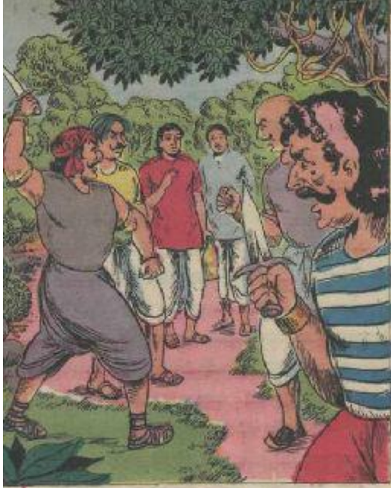
त्यांची हकिकत जाणून शिवदासला दुःख झाले, तो म्हणाला, "मी कसल्या परतफेडीच्या आशेने मुलाला इथवर घेऊन नाही आलो." अन् तो आपल्या गावी परतला.

येताना एका पायवाटेच्या कडेला शिवदासला एक छोटीशी पोटली पडलेली दिसली. उघडून पाहिली, तेंव्हा त्यात शंभर अशर्फ्या मिळाल्या. बराच वेळ तिथेच उभा राहून त्याने पोटलीचा मालक शोधत येईल, म्हणून वाट पाहिली. पण कोणीच आले नाही.

मग शिवदास तेथून निघाला, थोडे पुढे गेल्यावर एका ठिकाणी लोकांची गर्दी

जमलेली त्याला दिसली. गर्दीच्या मध्यावर एक बाई रडत बसलेली होती. चौकशी केल्यावर कळले की, त्या बाईच्या नवऱ्याला साप चावलाय. त्यावर अुपाय करण्यासाठी वैद्य शंभर अशर्फ्यांची मागणी करत आहे; पण इतके धन जवळ नसल्याने ती बाई रडत आहे.

शिवदासने ताबडतोब ती पोटली बाईच्या स्वाधीन करत म्हटले, "बाई, रडू नका तुम्ही. ही पोटली घ्या.त्यात शंभर अशर्फ्या आहेत. ताबडतोब निघा आणि आपल्या नवऱ्याला औषधोपचार करून घ्या." पोटली बाईला देअून शिवदास गर्दीतून बाहेर पडला.

पुढे दाटशा जंगलातून घराकडे जात असताना वाटेत चिंतामणी नावाच्या प्रवाशाशी त्याची गाठ पडली आणि दोघे बोलत बोलत पुढे जाअू लागले-इतक्यात चार चोरांनी त्यांची वाट अडवली.

चिंतामणीजवळ थोडेसे सोने होते. चोरांनी शिवदासचे कपडे चाचपले, तेंव्हा त्यांना काहीच मिळाले नाही. पण ते जेंव्हा चिंतामणीकडे वळले तेंव्हा चिन्तामणीने ते सोने शिताफीने शिवदासच्या थैलीत टाकून दिले. त्यामुळे चोरांना चिन्तामणीजवळही काही मिळाले नाही. दोघांना शिव्या देत चोर आपल्या वाटेने निघून गेले.

चोर गेल्याबरोबर चिन्तामणीने शिवदासच्या थैलीतले सोने बाहेर काढले अन् म्हटले. "शिवदास, तुझ्यामुळेच मी आज आपलं सोनं वाचवू शकलो." शिवदास नाकारत असतानाही त्याला काही सोने बक्षीस देअून चिन्तामणी निघून गेला.

आणखी थोडे पुढे गेल्यावर शिवदासला असे दृश्य दिसले की, एक माणूस झाडाच्या फांदीला दोराचा फास लावून आत्महत्त्या करण्याच्या प्रयत्नात आहे. त्याला पाहिल्यावर शिवदासला वाईट वाटलेच, पण त्याचा रागही आला.

त्या माणसाजवळ जाअून शिवदास म्हणाला, "अरे, हे काय करतोयस तू? छी छी! आपल्या घरातच हे काम केलं असतंस तर बरं झालं असतं ना! इतक्या दूर येअून हे करायची गरज नव्हती."

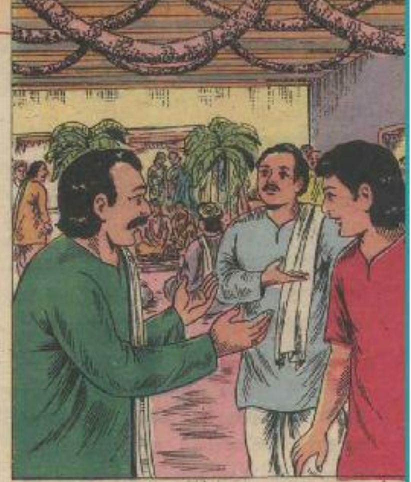
त्या माणसाचे नाव होते दामोदर. त्याने आपल्या मुलीचे लग्न ठरवून नवरदेवाला हुंडा द्यायचे वचन दिले होते. ऐन मुहूर्त-वेळी तो हुंडा देअू शकत नाहीसे पाहून लोकांनी त्याला खूप शिव्या दिल्या. सर्वांसमक्ष त्याची नाचक्की झाली. या अपमानाने लज्जित होअून तो आत्महत्त्या करायला निघाला होता.

"तू जर हुंडा देअू शकत नव्हतास, तर तसं कबूल का केलंस? यात तुझी बुद्धिहीनताच दिसून येते. बरं आता हे सोनं घे अन् आपल्या मुलीचं लग्न अुरकून टाक." असे म्हणत शिवदासने ते सोने त्याच्या हातावर ठेवले.

कृतज्ञतेने दामोदरचे डोळे भरून आले. "दिसायला तू खूप लहान दिसतोस, पण माझ्यासारख्या अनोळखी माणसाला तू मदत केलीयस. मी तुला असा आशिर्वाद देतो की, देव तुला इतकी संपत्ति देईल की जी कधीच संपणार नाही. चल, माझ्याबरोबर येअून माझ्या मुलीला आशिर्वाद दे. 'नाही' म्हणू नकोस."

शिवदास दामोदरबरोबर गेला. लग्नाच्या वेळी एक माणूस त्याच्या जवळ येअून म्हणाला, "तू रामदासचा मुलगा ना? माझं नाव नागेश्वर. चार वर्षापूर्वी जंगलात चोरांनी मला खूप मारपीट केली. मी खूप जख्मी झालो. पण तुझ्या वडलांनी मला मृत्युच्या तोंडातून ओढून काढून आपल्या घरी पोचवलं. माझे प्राण वाचले. आता कसे आहेत ते?"

शिवदासने त्याला रामदासच्या मृत्युची

खबर दिली. तेंव्हा नागेश्वर फार दुःखी झाला. शिवदासला आपल्या घरी घेअून जाअून त्याने त्याला नवी वस्त्रे देत म्हटले, "त्यावेळी तुझ्या पित्याला काही मदत करण्यासारखी माझीही परिस्थिती नव्हती. आता माझ्याकडून ही छोटीशी भेट स्वीकार कर. अव्हेर नको करू तिचा." असे म्हणत नागेश्वरने शिवदासला एक हजार अशर्फ्या दिल्या.

ते धन घेअून शिवदास आपल्या गावी पोचला. लगेच गावप्रमुख भूषण याला भेटायला जाअून त्याला त्या हजार अशर्फ्या दाखवत तो म्हणाला, "शंभरच्या हजार अशर्फ्या बनवून आणल्यात मी! आता तरी तुम्ही मानलं नं, की कधी न संपणारी संपत्ती-अक्षय धन-मी मिळवू शकतो?"

डोके हलवत भूषण म्हणाला, "पण ही संपत्ती तू कशी मिळवलीस, हे कुठे सांगितलंस मला,?"

जे, जसं घडलं, ते सारं शिवदासने भूषणला सविस्तर सांगितले. सर्व काही ऐकल्यावर भूषण हसत त्याला म्हणाला, "अरे शिव, इतक्या अनुभवानंतरही तुझ्या लक्षात नाही आलं, की कधी न कमी होणारी अक्षय संपत्ती म्हणजे काय असते अन् ती कशी मिळवता येते ते? हे तर मोठंच आश्चर्य म्हणायचं! जिद्दीनं का होईना, स्वतःच्या शक्तीच्या जोरावर तू हरतऱ्हेचे व्यापार करून पाहिलेस; पण त्यात तू असफल झालास. मोठं नुकसान झालं तुझं. आता तुझ्याजवळ ज्या एक हजार अशर्फ्या मिळाल्या आहेत, खरं सांग बरं या कमाईत तुझं व्यापार-कौशल्य आहे की स्वतःची काही शक्ती आहे? विचार कर म्हणजे खरी गोष्ट तुझ्या लक्षात येईल."

भूषणच्या बोलण्याने शिवदासला भासले की, 'आपण नुसतेच जे हवेत तरंगत होतो, ते आता जमिनीवर अुतरलोत.' तो ताबडतोब भूषणच्या पाया पडला अन् म्हणाला, "काका, तुम्ही मला जागं केलंत."

शिवदासला आशिर्वाद देत भूषण म्हणाला, "शिवा, एक गोष्ट लक्षात ठेव. जगात कधी न संपणारं अक्षय धन कोणीही मिळवू शकत नाही. पोटापुरतं मिळवण्याचा दावाही कोणी करू शकत नाही. कारण या दोन्हीच्या सीमा अमर्याद आहेत."

त्या हजार अशर्फ्या शिवदासने भूषणसमोर ठेवत विचारले, "आता तुम्हीच सांगा, आता मी काय करावं?"

"वाटलं तर तू माझ्या शेतात काम कर, मला मदत कर. चांगला पगार देईन मी. तुझं लग्नही लावून देईन. धनाच्या बाबतीत एक गोष्ट पक्की समज, अनावश्यक खर्च न करणं हीच कधी न संपणारी संपत्ती, 'अक्षय धन' आहे."

यानंतर शिवदास सर्व कामात भूषणला मदत करत राहिला. त्याने विवाह केला आणि सुखात राहू लागला.

चान्दोबाच्या बातम्या

छोटे कुराण

मुस्लीम धर्माच्या पवित्र ग्रंथाची अत्यंत लहान आकाराची प्रत स्वीडनच्या लॅण्डस्करोना नावाच्या शहरात आढळली आहे. त्याची लांबी केवळ २.७ सेंटिमीटर इतकी आहे. हे कुराण अरबी भाषेत लिहिलेले आहे. ही प्रत ज्याच्याजवळ आहे, त्याला ती त्याच्या पित्याकडून मिळाली असून ती त्याने १९६०-१९६३ च्या दरम्यान एका लिलावात खरीदली होती. आतापर्यन्त असे मानले जात असे की कुराणाची सर्वात लहान प्रत चीनमधे आहे. स्वीडन मधल्या या ग्रन्थाला लवकरच 'गिनीज बुक' मधे स्थान मिळेल.

बर्फाची आगगाडी

आरामात प्रवास घडवणाऱ्या आणि जगातील सर्वात जास्त वेगाने जाणाऱ्या आगगाडीचे नाव आहे-बर्फाची आगगाडी. पण याचा अर्थ असा नव्हे, की ती बर्फावरून चालते. ही अत्यन्त आकर्षक व गुळगुळीत अशी गाडी जर्मनीतील शहरांतून धावते. हिचा वेग आहे ताशी २५० मैल. अमट्रॅक नावाची एक बिनसरकारी रेल्वेसंस्था लवकरच अशा पंचवीस गाड्या सुरू करणार आहे. या गाड्या अुत्तर व दक्षिण अमेरिकेतील काही भागातून १९९४ मधे धावू लागतील.

व्हिडिओ वर भूत अवतरले

आतापर्यन्त भुताची स्थिरचित्रे घेतली गेली आहेत. परन्तु बहुधा आता प्रथमच भुताच्या हालचाली व्हिडिओवर चित्रित केल्या गेल्या आहेत. फिजी देशच्या संसदेच्या तटीयवर्ती सुरक्षा सैनिकांनी असे खात्रीपूर्वक जाहीर केले आहे की त्यांनी भुताला आत फिरताना पाहिले आहे. त्यांनी तावडतोब त्याचे व्हिडिओ चित्रण करवले. यानंतर ती टेप देशाचे प्रधानमंत्री आणि विरोधी पक्षाचा नेता यांना दाखवली गेली व त्यांनी ती टी. व्ही. वर दाखवायला परवानगी दिली. एका भुताची छाया खोलीत इकडे-तिकडे फिरत असलेली दाखवण्यात आली आहे. या भुताने फिजीचा पारंपारिक पोषाख धारण केलेला आहे आणि वल्कले नेसलेली आहेत.

'देवी'चा मृत्यु

काही वर्षांपूर्वी पर्यंत नवजात बालकांना 'देवी' ची लस टोचणे सक्तीचे असे. या स्पर्शजन्य रोगामुळे लाखो लोकांचा मृत्यु ओढवलेला आहे. आणि त्यातील पन्नास टक्के वळी वीसपेक्षा कमी वयाचे होते. जेंव्हा 'देवी' ची लस शोधली गेली तेंव्हा या रोगाचा समूळ नायनाट करण्याचे जोरदार प्रयत्न केले गेले. गेल्या काही वर्षांत या रोगाची एकही लागण झालेली ऐकिवात नाही. या रोगाचे जे जंतु केवळ संशोधनासाठी प्रयोगशाळेत सुरक्षित ठेवलेले आहेत, २९ डिसेंबरला त्यांचाही विनाश केला गेला, आणि विश्व स्वास्थ्य संघटनेने या घातक रोगापासून जनतेची कायमची मुक्तता केली.

गंगास्नानाचे फळ

एका गावात एक भोळाभाबडा संसारी ब्राह्मण रहात असे. त्याच्या हातून काही पाप घडल्यामुळे तो ज्याला त्याला या पापानाशार्थ प्रायश्चित्त विचारू लागला. त्या गावात प्रायश्चित्त-विद्या जाणणारा पंडित कोणी नव्हता. जे कोणी अर्ध-पंडित होते, ते म्हणत–"बाबा रे, उगाच काही तरी सल्ला तुला देणे योग्य नव्हे. प्रायश्चित्त सांगण्यासाठी खरोखरीच कोणी तरी अधिकारी विद्वान् मिळाला पाहिजे. अन्यथा हानीच होण्याची शक्यता अधिक.

योगायोगाने एकदा रामशास्त्री नावाचे एक महापंडित त्या गावी आले. ही वार्ता कानी पडताच ब्राह्मणाला अत्यानंद झाला. तो रामशास्त्र्यांकडे गेला नि आपली सर्व कहाणी त्यांना सांगितली. सर्व ऐकून शास्त्रींनी सल्ला दिला "तू जिवन्त असेपर्यन्त गंगाकिनारी राहून रोज गंगास्नान करत जा आणि देवाचे ध्यान कर. बास, हेच तुझं प्रायश्चित्त."

ब्राह्मणाने आपली सारी संपत्ती मुलाच्या हवाली केली आणि तो गंगेच्या शोधार्थ निघाला. जाता जाता त्याला एक मोठा प्रवाह आढळला. तीच गंगा समजून तिथे मुक्काम ठोकून तो रोज नदीत आंघोळ करू लागला. बाकीच्या वेळेत तो देवाची आराधना करी. असेच पाच महिने गेल्यावर एके दिवशी तेथून एक शिवभक्त रस्त्याने जात होता. त्याने ब्राह्मणाला विचारले, "मुला, तू इथे काय करत आहेस?"

ब्राह्मण म्हणाला, "स्वामीजी, अज्ञानामुळे माझ्या हातून एक मोठं पाप घडलं, त्यातून निवृत्त होण्यासाठी मी या गंगेत स्नान करून देवाचं ध्यान करत प्रायश्चित घेत आहे."

"अरे, ही गंगा नाही का?" ब्राह्मणाच्या या प्रश्नावर जोरात हसून शिवभक्त म्हणाला, "अरे वेड्या, गंगा आणि हा जलप्रवाह यांच्यात आकाशपाताळाचा फरक आहे. मुंग्यांच्या वारुळाला तू मेरू पर्वत समजत आहेस, तुझ्यासारखा अज्ञानी आणि मूर्ख माणूस जगात असेल असं वाटलं नव्हतं मला. तू ज्या गंगेबद्दल बोलत आहेस, ती इथून शंभर कोसांपेक्षाही जास्त दूर आहे!"

"स्वामीजी, आपण मोठाच उपकार केलात माझ्यावर, फार पुण्यवान आहात आपण." असे म्हणून आपले बाडबिस्तर आवरून ब्राह्मण पुढे चालू लागला. चालता चालता त्याला एक लहानशी नदी दिसली. पहिल्या प्रवाहापेक्षा ही मोठी दिसली म्हणून त्याला वाटले, हीच गंगा असावी. फार आनंदित होऊन तो आता या नदीत स्नान करून ध्यान वगैरे करू लागला. तेथेही अशीच पाच वर्ष गेल्यावर त्याला एक कापालिक भेटला. सारी हकिकत कळल्यावर कापालिक त्याला म्हणाला, "किती भोळा रे तू! या नदीला तर काहीच महत्त्व नाही. इतके दिवस खरंच गंगाकाठी घालवले असतेस, तर केवढा पुण्यसंचय झाला असता तुझा!"

दचकून ब्राह्मणाने त्याला विचारले, "म्हणजे? ही सुद्धा गंगा नव्हे?"

"ही? अन् गंगा? कोल्हा कधी सिंह बनू शकतो काय? हिच्यात अन् गंगेत काहीच साम्य नाही." कापालिकाने माहिती पुरवली.

"बरं झालं स्वामी, आपण इथे आलात. मला हे सांगून आपण मोठंच पुण्य कमावलंत." असे विनयाने बोलून पुन्हा

सोनिया वैद्य

आपलं सामान आवरून ब्राह्मण तेथून निघाला.

चालताचालता थोड्या दिवसांनी तो नर्मदाकिनारी पोचला. तो मोठा प्रवाह पाहून 'आता मात्र नक्की ही गंगाच!' असे समजून स्नान, ध्यान करत तो पाच वर्ष तिथे राहिला. एके दिवशी एक यात्रेकरू ब्राह्मण येऊन नदीत फुलं टाकून म्हणाला, "जय नर्मदामाई!" अन् नर्मदेबद्दलचे काही श्लोक तो म्हणू लागला.

ब्राह्मणाने त्याला विचारले, "महाराज, या नदीचं नाव काय?"

"ही अतिपवित्र नर्मदा नदी. ही नर्मदा हे तुला खरोखरीच माहीत नाही?" यात्रेकरूने विचारले.

लांब अुसासा सोडत ब्राह्मण म्हणाला, "फार अुपकार झाले महाराज माझ्यावर." आणि पुन्हा एकदा बाडबिस्तर बांधून तो तेथून निघाला.

परंतु आतापर्यन्त बिचाऱ्या ब्राह्मणाची सारी शक्ती संपुष्टात आली होती. घर सोडून पंधरा वर्षं झाली होती; वयही खूप झाले होते, तपस्या करता करता शरीर वाळून गेले होते. आता पुढील यात्रा त्याला फार कठीण पडू लागली; दिवसा अुन्ह सहन होईनासे झाले. अशक्तपणामुळे पावले नीट पुढे पडत नाहीशी झाली. तरीही वचनबद्ध असल्यामुळे कसाबसा अुठतबसत तो चालत राहिला. शेवटी अशी स्थिति आली की त्याला चालणेच अशक्य झाले. तरीही तो कसातरी सरपटत राहिला, श्वास चालू असेपर्यन्त हट्टाने शरीर चालवत राहिला. शेवटी एका टेकाडावरून त्याला गंगानदी दिसली, तिच्यात पुण्यस्नान करणारी असंख्य माणसे दिसली. आनन्दाने ब्राह्मणाचे हृदय गदगदू लागले आणि तिथेच त्याचे प्राणोत्क्रमण झाले!

यमदूत त्याला यमराजाकडे घेअून गेले. यमाने चित्रगुप्तला त्याचा हिशेब विचारला. "याने आयुष्यात एकच पाप केलं. पण पंधरा वर्षं गंगास्नान करत राहिल्यानं त्याचं पाप धुवून गेलंय!" चित्रगुप्त अुत्तरला..

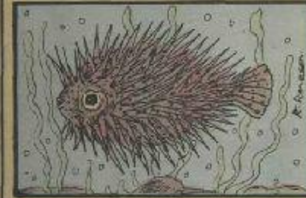
बहुरूपा वसुन्धरा

पोपट

सुंदर अशा पाळीव पक्ष्यांमधे पोपट हा प्रमुख आहे. त्याला बोलायलाही शिकवता येते. पोपटांच्या तीनशेपेक्षाही अधिक जाती आहेत. त्यातील सत्तर प्रकार नामशेष होण्याच्या मार्गावर आहेत. 'माकास' नावाचा पोपट आकाराने सर्वात मोठा असतो. तो मध्य व दक्षिण अमेरिकेत आढळतो. न्यूगिनी मधे आढळणारे 'पिग्मी' हे आकाराने सर्वात लहान पोपट होत. सामान्य पोपट हा हिरवा असून त्याची चोच लाल असते. मेक्सिकोत आढळणारा लाल पोपट (जो चित्रात आहे) हाच सर्वात सुन्दर पोपट मानला जातो. मोठ्या पोपटाची लांबी जवळजवळ ८५ सें. मी. आणि लहान पोपटाची १० सें. मी. असते. न्यूझीलंडमधील 'किया' नावाचे पोपटच फक्त मांस खातात. पोपटांची चोच वाकडी असून त्यांच्या पायांची दोन बोटे पुढे अन् दोन मागे असतात. अुलटे पाय हेच पोपटांचे वैशिष्ट्य होय.

काटेवाला मासा

स्वसंरक्षणासाठी निरनिराळे प्राणी निरनिराळे मार्ग वापरतात त्याचे ज्वलन्त अुदाहरण म्हणजे 'काटेवाला मासा.' दुसरा कोणी प्राणी आपल्याला खायला येत आहे, असे लक्षात येताच हा मासा पोटभर पाणी पिअून घेतो आणि आपले शरीर खूपसे फुगवून चेंडूसारखा बनतो. त्यामुळे त्याच्या अंगावरचे काटे सरळ अुभे रहातात. ते पाहून त्याला खायला येणारा प्राणी भिअून पळून जातो.

गुलाबाची जपमाळ

गुलाबाचे फूल कोणाला आवडत नाही? जवाहरलाल नेहरूंना गुलाब फार आवडे आणि त्यांच्या कोटाच्या बटनहोलमधे नेहमी गुलाब अडकवलेला असे ही गोष्ट सर्वविदित आहे. मुसलमान लोक आपली मातृभूमी 'पर्शिया' येथून गुलाबाची रोपे घेअून आले. सहाव्या शतकात पर्शियाला 'गुलाबांचा देश' असे मानले जाई. तेथील गुलाबांच्या बागा 'गुलिस्तान' या जगप्रसिद्ध आहेत. असे म्हणतात की या बागा ओलांडायला घोड्यावरून जाअूनही सहा दिवस लागत असत. ई. स. पू. ३,००० मधेही चीनमधे गुलाबांच्या बागा अस्तित्वात होत्या. गुलाबाच्या पाकळ्या चांगल्या कुटून सुकवल्या जातात. त्यात काळा रंग घाअून नंतर त्याच्या जपमाळा तयार केल्या जातात.